

47.

Położenie i różnicowanie warunków naturalnych w regionie

WARTO WIEDZIEĆ

WARTO WIEDZIEĆ

Termin „region” wywodzi się z łacińskiego słowa *regio*, oznaczającego krainę. Region to określony teren, wyróżniający się zespołem cech krajobrazowych, naturalnych lub wynikających z działalności człowieka. Pojęcie to często występuje wraz z drugim członem, np. region geograficzny, etnograficzny, administracyjny czy gospodarczy. Mówiąc o własnym regionie w języku potocznym, mamy na myśli teren nam znany, na którym mieszkamy, korzystamy z jego zasobów i również go przekształcamy.

Przemierzając w czasie wycieczek nasz kraj, dostrzegasz różnice między krajobrazem w swoim regionie a pozostałymi obszarami Polski. Zapewne zadajesz sobie pytanie: jakie są przyczyny krajobrazowego różnicowania Polski?

Wiesz już, że aby odpowiedzieć na to pytanie, należy przeprowadzić dosyć szczegółowe obserwacje. Pozwolą one odpowiedzieć na pytanie, jakie procesy i w jakich warunkach kształtowały poszczególne składniki krajobrazu. Im wnikliwsze będą twoje obserwacje, tym opis będzie dokładniejszy. Jak pamiętasz, krajobraz jest to wycinek powierzchni Ziemi o określonym, wyróżniającym się wyglądzie, który powstał w wyniku wzajemnego oddziaływania składników występujących na danym obszarze. Krajobraz zmienia się w czasie, zgodnie z cyklami geograficznymi i astronomicznymi, a także w wyniku oddziaływania naturalnych czynników żywołowych oraz działalności człowieka. Definicja ta jest dość trudna, ale dziś potrafisz już ją wyjaśnić.

ĆWICZENIE

ĆWICZENIE 47.1

1. Wymień składniki krajobrazu.
2. Wyjaśnij, jakie czynniki naturalne przyczyniają się do zmian w wyglądzie krajobrazu.
3. Podaj przykłady zmian w składnikach krajobrazu spowodowanych klęskami żywiołowymi.
4. Podaj przykłady oddziaływania człowieka na składniki krajobrazu.
5. Wskaż na mapie zasięg głównych typów krajobrazów w Polsce.

Na stosunkowo niewielkim obszarze, jakim jest Polska, główny czynnik, który decyduje o zróżnicowaniu krajobrazów, to **rzeźba** powierzchni Ziemi. Jest ona związana z rodzajem skał w podłożu, a to z kolei wpływa na zróżnicowanie wód, gleb, szaty roślinnej i świata zwierzęcego. Wzajemne oddziaływanie tych elementów przyczyniło się

do zróżnicowania **krajobrazów naturalnych**. Nawiązując do znanych ci pasów ukształtowania powierzchni, przedstawiamy krótki opis występujących tam krajobrazów. Na **mapie** (ryc. 47.1) **numerami** oznaczono **miejsca** pokazane na kolejnych **fotografiach**.

Ryc. 47.1 Mapa typów krajobrazów naturalnych w Polsce (wg J. Kondrackiego – zmienione)

Na zdjęciach zauważysz, że działalność człowieka oddziałuje na naturalne składniki krajobrazu.

W pasie **nizin nadmorskich** przeważają łagodnie nachylone ku morzu **faliste równiny**, leżące poniżej 50 m n.p.m. Na całym płaskim wybrzeżu występuje **krajobraz wydmy nadmorski** (ryc. 47.2). Charakterystycznymi jego formami są **piaszczyste wydmy** usypane przez wiatr. Porastają je **bory suche**, **trawy** oraz **roślinność słonolubna**. U ujścia dużych rzek, Wisły i Odry, powstał **krajobraz deltowy** (ryc. 47.3). Rzeki gromadzą tutaj swoje osady, budując płaską równinę, która stanowi

1
Ryc. 47.2 Krajobraz wydmowy nadmorski w okolicy jeziora Łebsko

2
Ryc. 47.3 Krajobraz Żuław Wiślanych

3
Ryc. 47.4 Krajobraz pojezierny pagórkowaty – Jezioro Ostrzyckie na Pojezierzu Kaszubskim

4
Ryc. 47.5 Krajobraz sandrowy pojezierny – Bory Tucholskie

przeszkodę dla przepływu rzeki i powoduje rozdzielenie się jej koryta na liczne ramiona. Z osadów tych tworzą się **mady**. Obecnie jest to obszar **intensywnej gospodarki rolniczej**. W pasie nadmorskim można spotkać interesujące formy terenu: **wybrzeża klifowe** i płytkie **jeziora przybrzeżne**, oddzielone wąskimi mierzejami od otwartego morza.

W pasie **pojezierzy** najbardziej typowy jest **krajobraz pagórkowaty pojezierny**. Występują tu liczne wzniesienia, sięgające 300 m n.p.m., o łagodnych stokach, zbudowane z **osadów polodowcowych**. Obniżenia są wypełnione wodami **jezior polodowcowych** (ryc. 47.4). W tym pasie występują też łagodnie nachylone równiny, usypane ze żwirów i piasków wynoszonych przez rzeki z topniejącego lądolodu. Jest to **krajobraz sandrowy pojezierny** (ryc. 47.5). Dzisiaj tereny te porastają bory.

W pasie **Nizin Środkowopolskich** dominuje **krajobraz równin morenowych** (ryc. 47.6). Są to tereny płaskie lub faliste, zbudowane z osadów starszych zlodowaceń. Równiny morenowe rozcięte głębokimi dolinami rzecznyymi są często nazywane **wysoczyznami**. Wysokości bezwzględne nigdzie nie przekraczają tu 300 m n.p.m. Lasy, które kiedyś porastały te obszary, zostały wytrzebione i obecnie jest to teren wykorzystywany rolniczo. Wśród równin występują bardzo łagodne wzniesienia i wzgórza, będące najczęściej zniszczonymi morenami czołowymi (ryc. 47.7).

W pasie **wyżyn** krajobrazy są zróżnicowane w zależności od skał budujących podłoże. Na obszarach **lessowych** powstały charakterystyczne formy erozyjne: **wąwozy**,

parowy, jary (ryc. 47.8). Gleby wytworzone na lessach należą do najbardziej urodzajnych, co przyczyniło się do rozwoju rolnictwa na tym terenie. Duże obszary wyżyn zajmują **skały wapienne**. Rozwinęły się w nich procesy krasu powierzchniowego i podziemnego (ryc. 47.9). Charakterystycznymi formami są głębokie doliny zamknięte **bramami skalnymi**, **samotne skałki**, **iglice**, **baszty** i **jaskinie** z licznymi korytarzami. Na skałach wapiennych wytworzyły się dość dobre gleby – **rędziny**.

W **Górach Świętokrzyskich** występują bardzo zróżnicowane **skały**, głównie **osadowe**. Długotrwała działalność różnorodnych czynników zewnętrznych przyczyniła się do powstania form o łagodnych stokach, poprzecinanych poprzecznymi dolinami rzecznyymi (ryc. 47.10). Dawniej szatę roślinną stanowiły lasy mieszane, dziś przeważają na tym obszarze pola uprawne.

Odrębną grupę stanowią **krajobrazy górskie**. W Polsce występują one w **Sudetach** i **Karpatach**. Wraz ze zmianą wysokości nad poziomem morza następują zmiany w krajobrazie. Wspólnymi cechami są: występowanie obok siebie na stosunkowo niedużym obszarze licznym form wypukłych i wklęsłych, wyraźnie zaznaczająca się piętrowość klimatu i roślinności, występowanie gęstej sieci rzecznej.

W górach wyróżniamy więc kilka typów krajobrazu.

Krajobraz równin śródgórskich występuje niewielkimi płacami w Kotlinie Orawsko-Nowotarskiej, w Kotlinie Sądeckiej i Dołach Jasielsko-Sanockich. Są to śródgórskie obniżenia o lokalnym, łagodniejszym klimacie.

Ryc. 47.6 Krajobraz równin morenowych w środkowej Polsce

Ryc. 47.7 Krajobraz wzgórz morenowych w pasie Nizin Środkowopolskich – Wzgórza Trzebnickie

Ryc. 47.8 Wąwóz lessowy „Korzeniowy Dół” w pobliżu Kazimierza Dolnego na Wyżynie Lubelskiej

Ryc. 47.9 Krajobraz na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej – dolina Prądnika w Ojcowskim Parku Narodowym

Ryc. 47.10 Góry Świętokrzyskie – krajobraz niskich gór

Ryc. 47.11 Krajobraz regła dolnego w Beskidach – okolice Nowego Sącza

Ryc. 47.12 Krajobraz alpejski w Tatrach

Ryc. 47.13 Krajobraz doliny rzecznej z terasami zalewowymi – Wisła w środkowym biegu

Krajobraz regła dolnego występuje w Sude- tach do wysokości 1 000 m n.p.m. i w Karpa- tach do wysokości 1 150 m n.p.m. Roślinność wykazuje zróżnicowanie w obu obszarach gór- skich. Przeważają jednak lasy liściaste i mie- szane. Lokalnie rozwija się rolnictwo (ryc. 47.11).

Krajobraz regła górnego występuje w Su- detach do wysokości 1 250 m n.p.m., w Bes- kidach sięga do wysokości 1 500 m n.p.m., a w Tatrach do 1 550 m n.p.m. Najważniej- szymi różnicami w stosunku do krajobrazu regła dolnego są niższe temperatury, wyższe opady oraz przewaga borów świerkowych ros- nących na ubogich glebach górskich.

Krajobraz subalpejski i alpejski obej- muje wierzchowiny szczytów tatrzańskich i wierzchołki najwyższych szczytów w Kar- konoszach. Rośnie tu kosodrzewina, a ponad nią – roślinność trawiasta i ziołorośla (hale górskie). Ponad nimi na stromych stokach skalnych wyrastają porosty (ryc. 47.12).

Odrębny typ krajobrazu występuje w do- linach rzek. Jego cechy najpełniej wykształ- cone zostały w środkowym i dolnym biegu dużych rzek oraz w **dnach pradolin**. Charak- terystycznymi elementami są szerokie doliny o płaskich dnach z terasami rzeczny- mi. Na terasach nadzalewowych często występują wy- dmy porośnięte przez bory. Roślinność stano- wią **lasy łąkowe**, **łąki nadrzeczne** i roślinność wprowadzona przez człowieka (ryc. 47.13).

Specyficzny **krajobraz równinny**, w któ- rym uwidacznia się **akumulacja rzecz- na** i **jeziorna**, występuje jedynie na **Polesiu Lubelskim**. Na tym obszarze, na nieprzepusz- czalnym podłożu, występują liczne **zarasta- jące jeziora**, **tereny bagienne**, a także **leje**, które powstały w wyniku zapadania się po-

wierzchni terenu spowodowanego procesami krasowymi. Występują tu **lasy łęgowe i torfowiska**. Obecnie teren ten jest wykorzystywany przez rolnictwo.

Wykonaj zadania, które pozwolą ci określić położenie i najważniejsze cechy przyrodniczo-geograficzne twojego regionu.

TO JEST WAŻNE

- ▶ Poznając przestrzeń środowiska przyrodniczego, człowiek dokonuje jego podziału ze względu na widoczne i charakterystyczne odrębności – wydzielone obszary nazwano regionami geograficznymi.
- ▶ Nazwy regionów naturalnych w Polsce są dwuczłonowe, składają się z rzeczownika określającego dominującą cechę w regionie (np. dolina, wzgórze, równina) oraz przymiotnika wywodzącego się od nazwy występującej tam miejscowości (np. Równina Gorzowska, Wzgórze Trzebnickie).
- ▶ Nazewnictwo regionalne stało się nazewnictwem oficjalnym i zostało ujęte w opracowaniu „Nazwy geograficzne Rzeczypospolitej Polskiej” z 1991 r.

SPRAWDŹ SWOJĄ WIEDZĘ

1. Wskaż na mapie hipsometrycznej swój region. Odczytaj nazwę krainy geograficznej, w której się znajduje. Określ, w której części Polski leży ta kraina.
2. Odczytaj na mapie hipsometrycznej wysokości bezwzględne kilku punktów w regionie. Opisz przeważające formy terenu.
3. Na mapie turystycznej odczytaj nazwę własną twojego regionu. Wyjaśnij, skąd się ona wywodzi.
4. Określ, w dorzeczu której głównej rzeki leży twój region. Wskaż najważniejszą rzekę w regionie. Na podstawie wcześniejszych obserwacji określ, w których porach roku stany wody w rzece są najwyższe. Wyjaśnij, jakie są tego przyczyny.
5. Dokonaj obserwacji szaty roślinnej w regionie. Oceń, jaki typ roślinności w nim przeważa. Podaj przykłady zależności, jakie występują między położeniem regionu, skałami podłoża, klimatem, glebami i szatą roślinną.
6. Na podstawie własnych obserwacji określ typ krajobrazu w twoim regionie. Przedstaw jego krótką charakterystykę.
7. Załóż teczkę tematyczną o własnym regionie. Gromadź w niej materiały z obserwacji, fotografie, szkice, ryciny, mapy. Dokumentacja musi być prowadzona starannie. Notuj zawsze datę obserwacji, a na mapie zaznaczaj miejsce, którego ona dotyczy. Materiały z obserwacji przedstawiaj co pewien czas do oceny nauczycielowi geografii. *Prowadząc obserwacje terenowe, dbaj o swoje bezpieczeństwo. Zgłaszaj nauczycielowi/opiekunowi gdzie i kiedy będziesz prowadzić obserwacje.*

48.

Rozpoznawanie skał w moim regionie

1. Podaj przykłady znanych ci skał.

WAŻNE POJĘCIA:

skała, minerał, skały magmowe, skały osadowe, skały przeobrażone (metamorficzne).

Każda **skała** zbudowana jest z **minerałów**, tj. najmniejszych naturalnych składników skorupy ziemskiej. **Minerały** mają stały skład chemiczny i stałe cechy fizyczne. W wyniku naturalnych procesów zachodzących wewnątrz skorupy ziemskiej oraz na jej powierzchni minerały łączą się ze sobą, tworząc **skały**. W zależności od sposobu powstawania skał dzieli się je na 3 grupy – skały **magmaowe**, skały **osadowe** i skały **przeobrażone** (metamorficzne).

Skały magmaowe powstają w wyniku procesów zachodzących wewnątrz skorupy ziemskiej. Jeżeli magma krystalizuje w głębi Ziemi, to powstają skały magmaowe **głębinowe**. Gdy magma w postaci lawy wypływa na powierzchnię Ziemi, tworzą się skały magmaowe **wylewne**.

Skały osadowe powstają na powierzchni Ziemi. Mogą one utworzyć się z nagromadzonych okruchów skalnych oraz szczątków roślinnych i zwierzęcych albo wskutek wytrącania się składników rozpuszczonych w wodzie podczas jej parowania. Wyróżnia się więc skały osadowe **okruchowe**, **organiczne** i **chemiczne**.

Istniejące skały magmaowe i osadowe mogą zostać **przeobrażone**, tzn. przejść proces **metamorfizacji** wywołany wysoką temperaturą lub wysokim ciśnieniem. Powstają wówczas **skały przeobrażone**, zwane też **metamorficznymi**.

W tabeli 48.1 zestawiono przykłady różnych skał występujących w Polsce.

SKAŁY MAGMOWE	SKAŁY OSADOWE					SKAŁY PRZEOBRAŻONE
	okruchowe		organiczne		chemiczne	
	luźne	zwięzłe	pochodzenia roślinnego	pochodzenia zwierzęcego		
bazalt (wylewna)	żwir	zlepieniec	torf	wapień organiczny	sól kamienna	gnejs
	piasek	piaskowiec	węgiel brunatny	kreda	gips	marmur
granit (głębinowa)	ił	iłowiec	węgiel kamienny		siarka	kwarcyt
	glina				wapień chemiczny	serpentynit
gabro (głębinowa)	less					łupek krystaliczny

Tab. 48.1 Podział skał

Ryc. 48.1
Kwarcyt to przeobrażony
piaskowiec

Ryc. 48.2 Marmur to przeobrażony wapień

Ryc. 48.3 Gnejs to przeobrażony granit

ĆWICZENIE 48.1

Odszukaj w internecie (albo w innych źródłach) fotografie skał wymienionych w tabeli 48.1. Znajdź też podstawowe informacje na temat tych skał, a zwłaszcza wskazówki ułatwiające rozpoznanie ich w terenie.

W Polsce występują skały ze wszystkich grup, a ich rozmieszczenie związane jest przeszłością geologiczną tej części Europy (ryc. 48.4 i 48.5).

W **północnej i środkowej Polsce** zalega gruba utworów polodowcowych pochodzących z 4 zlodowaceń w epoce plejstocenu. Są to gliny zwałowe, piaski i żwiry, pokrywy lessowe. Ich grubość miejscami przekracza 200 m.

W **południowej Polsce** – obejmującej Sudety, Karpaty oraz tereny wyżynne – na powierzchni odsłaniają się skały starsze. To dlatego, że teren jest tam pofałdowany. Na wyżynach dominują mezozoiczne skały osadowe (wapień, margle, dolomity i in.), związane z ówczesnymi zalewami morskimi. W Sudetach przeważają stare skały magmowe (granity, bazalty) i metamorficzne (gnejsy, kwarcyty). Beskidy zbudowane są głównie z tzw. fliszu karpackiego, czyli naprzemiennych warstw piaskowców i łupków. Tatry – najwyższa część naszych Karpat – podzielone są na granitową część wschodnią (Tatry Wysokie) i wapienną część zachodnią.

Terenowe rozpoznawanie skał najlepiej dokonać w **odkrywcę geologicznej**, tj. naturalnym lub sztucznym odsłonięciu warstw skalnych. Do obserwacji tych konieczne są: mapa najbliższych okolic, lupa, młotek, łopatką, torebki na okazy geologiczne. Rozpoczynając obserwacje, zawsze dbaj o bezpieczeństwo swoje i innych. Zgłaszaj też nauczycielowi lub opiekunowi, gdzie prowadzisz obserwacje. Najważniejsze zadania podczas tych obserwacji to:

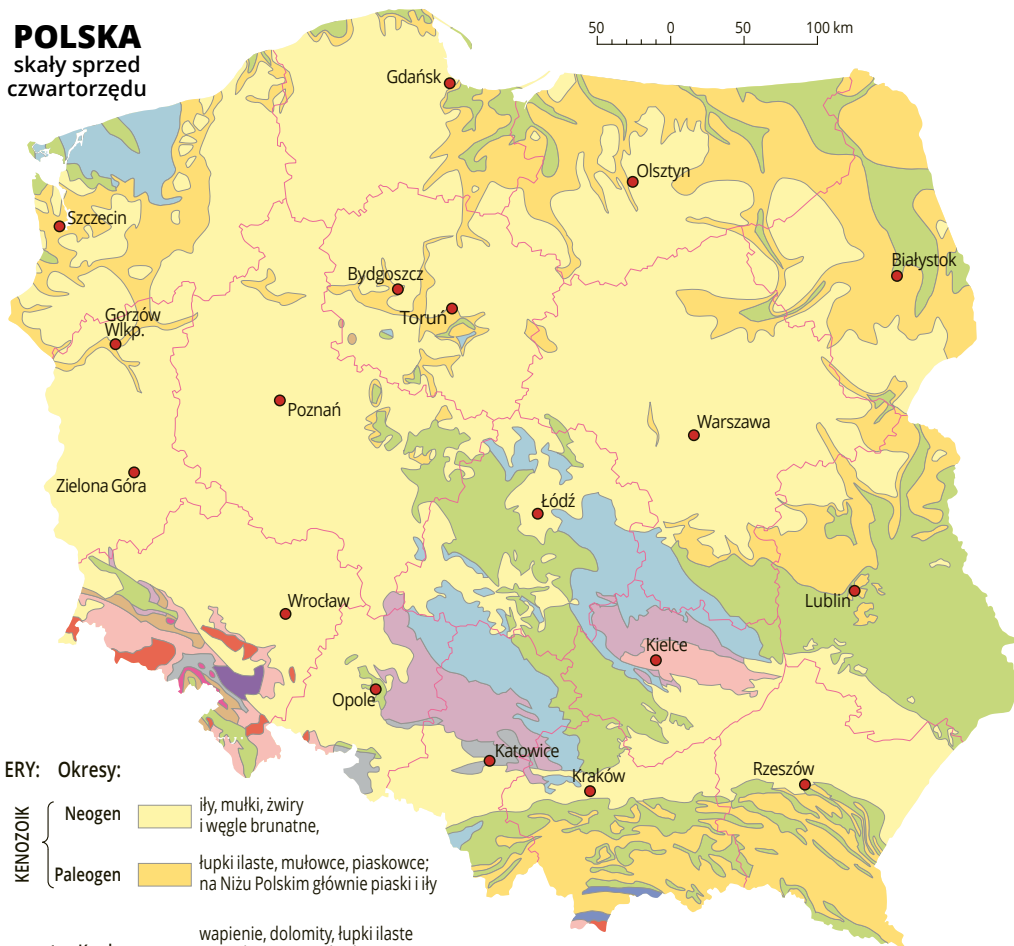
POLSKA
skały
czwartorzędu

Ryc. 48.4 Mapa osadów czwartorzędowych na obszarze Polski. Czwartorzęd to najmłodszy okres trwającej właśnie ery kenozoicznej. Dzieli się na 2 epoki – plejstocen, w którym nastąpiły zlodowacenia i tworzyły się związane z nimi osady, oraz dzisiejszy holocen z współczesnymi osadami. Skały czwartorzędowe, jako najmłodsze, zwykle zalegają na powierzchni Ziemi

- określenie położenia geograficznego odkrywki – na mapie lub planie;
- obserwacja ułożenia warstw skalnych – określenie ich miąższości (grubości), kierunku i granic;
- rozpoznanie rodzajów skał i pobranie ich próbek – okazy powinny być świeże, a każdy z nich musi być opisany (nazwa skały, miejsce i data pobrania);
- próba wyjaśnienia, w jakich warunkach skały się tworzyły i jaką obecnie formę terenu one budują;
- wykonanie zdjęć, tak aby można było określić wielkość form terenu.

POLSKA
skały sprzed
czwartorzędzu

ERY: Okresy:

- KENOZOIK**
- Neogen iły, mułki, żwiry i węgle brunatne,
  - Paleogen łupki ilaste, mułowce, piaskowce; na Niziu Polskim głównie piaski i iły

- MEZOZOIK**
- Kreda wapień, dolomity, łupki ilaste i margliste (nierozdzielone w strukturach fałdowych Tatr i Pienin)
  - Jura wapień, piaskowce
  - Trias wapień, dolomity, ilowce i piaskowce

- PALEOZOIK**
- Perm piaskowce, wapień i dolomity
  - Perm ryolity i ryodacyty
  - Karbon łupki, piaskowce, zlepieńce, węgiel kamienny
  - Karbon granity (tylko w rejonie Bogatyni i Gór Złotych starszego wieku)
  - Dewon gnejsy, granitognejsy, łupki metamorficzne, kwarcyty i diabazy, także wapień w Górach Świętokrzyskich i marmury w Sudetach
  - Sylur gnejsy
  - Ordówik
  - Kambryj

PREKAMBRIUM

Ryc. 48.5 Mapa skał zalegających pod osadami czwartorzędowymi lub na powierzchni Polski

ĆWICZENIE 48.2 (TERENOWE)

Na podstawie map z ryc. 48.4 i 48.5 ustal, jakie skały występują w twoim regionie. Następnie korzystając z informacji zdobytych w ćwiczeniu 48.1, zapisz na kartce podstawowe wskazówki ułatwiające rozpoznanie w terenie skał z twojego regionu. Wybierz się w teren i przeprowadź rozpoznawanie skał. Postępuj zgodnie z opisem przedstawionym w tym rozdziale. Pamiętaj o zachowaniu zasad bezpieczeństwa.

ĆWICZENIE

49.

Charakterystyka pochodzenia społeczności w regionie

WAŻNE POJĘCIA:

krajobraz kulturowy,
historyczne regiony
etnograficzne,
folklor.

W swej wędrówce po kraju zauważasz zapewne, jak różne są sposoby dostosowania się ludzi do warunków naturalnych. Zabudowa wsi, układ pól czy sposób uprawy w obszarach podgórskich wyglądają inaczej niż na terenach nizinnych. Miasta również różnią się w zależności od pełnionych funkcji. Ludzie dostosowują się do warunków naturalnych i jednocześnie przekształcają środowisko. Gęstość zaludnienia, kultura oraz sposób organizacji społecznej są czynnikami decydującymi o kształtowaniu się **krajobrazu kulturowego**. One również decydowały, zwłaszcza w przeszłości, o zróżnicowaniu grup ludzkich zamieszkujących nasz kraj. Do dzisiaj można te różnice usłyszeć w mowie i pieśni, zobaczyć w odmiennych tańcach czy strojach. Mimo różnic wszyscy mieszkamy w tym samym kraju i nasze korzenie są wspólne.

WARTO WIEDZIEĆ

Na przełomie I i II tysiąclecia, w wyniku decyzji pierwszych władców z dynastii **Piastów**, **Mieszka I** – o przyjęciu chrześcijaństwa i **Bolesława Chrobrego** – o koronacji na króla Polski, nasz kraj znalazł się w kręgu kultury łacińskiej. Przyjęcie wspólnej religii oraz wzorów i obyczajów społeczno-kulturalnych zachodniej Europy wraz z systemem prawnym w zasadniczy sposób utrwaliło **odrębność etniczną** ludności zamieszkującej tereny między Odrą a Wisłą. W następnych latach kultura plemion słowiańskich wzbogacała się, gdyż łączyła się z elementami kultury napływowej i je wchłaniała. Jednakże migracje ludności i procesy społeczno-kulturowe, jakie zaszły w Europie w następnych stuleciach, doprowadziły do ukształtowania się **wielonarodowego państwa polskiego** ze zróżnicowanymi **grupami etnicznymi**. Taki stan istniał jeszcze w pierwszej połowie XX wieku. Skutki II wojny światowej, w tym przesunięcia granic i ruchy ludności na niespotykaną dotychczas skalę, spowodowały, że obecnie jesteśmy krajem prawie jednolitym narodowościowo. Mniejszości narodowe stanowią dziś tylko około 2% ogółu ludności w Polsce.

Popatrz na mapę (ryc. 49.1) – przedstawiono na niej podział naszego kraju na **historyczne regiony etnograficzne** oraz wpisano nazwy zamieszkujących je grup ludności. Zauważ, że część tych nazw jest stosowana w nowym podziale administracyjnym jako nazwy województw, choć nie zawsze się z nimi pokrywa.

■	wybrane historyczne stolice regionów
PODLASIE	regiony historyczne
Kurpie	główne grupy i regiony etnograficzne oraz skupiska mniejszości narodowych
🏛️	muzea etnograficzne:
1.	Bytom
2.	Bytów
3.	Kalisz
4.	Kartuzy
5.	Kielce
6.	Kraków
7.	Lublin
8.	Łódź
9.	Olsztyn
10.	Płock
11.	Poznań
12.	Przemysń
13.	Radom
14.	Sieradz
15.	Ślupsk
16.	Szczecin
17.	Toruń
18.	Warszawa
19.	Wielka
20.	Wrocław
21.	Wrocław
22.	Zakopane
23.	Zielona Góra
9	wybrane skanseny
1.	Chorzów
2.	Ciechanowiec
3.	Kaszczorek
4.	Kluki
5.	Kłóbka
6.	Kolbuszowa
7.	Kudowa-Pstrężna
8.	Lednógóra
9.	Lublin
10.	Łowicz
11.	Markowa
12.	Maurzyce
13.	Nowogród
14.	Nowy Sącz
15.	Ochla
16.	Olsztynek
17.	Opole-Bierkowice
18.	Osiek
19.	Pszczyna
20.	Radom
21.	Sanok
22.	Sierpc
23.	Szymbark
24.	Tokarnia
25.	Toruń
26.	Wdzydze
27.	Kiszewskie
28.	Wolsztyn
29.	Wygietłów
30.	Zubrzyca
31.	Wenecja

Ryc. 49.1 Historyczne regiony etnograficzne

Ryc. 49.2 Zasięgi głównych dialektów w Polsce

Podstawą wydzielenia regionów etnograficznych stała się kultura materialna i duchowa społeczności zamieszkujących dany region. Tradycja ludowa, kultura ludowa, nazywana często **folklorem** (ang. *folklore* – wiedza i twórczość ludu), odzwierciedla **tożsamość kulturową i społeczną, wzorce, wartości oraz wyobrażenia o świecie**. Formami folkloru są między innymi: język, literatura, muzyka, taniec, mitologia, zwyczaje, obrzędy, wytwory rękodzielnicze, stroje czy budownictwo regionalne.

Współcześnie trudno ustalić granice poszczególnych grup etnicznych, ale można bez trudu odróżnić kulturę ludności góralskiej zamieszkującej w Karpatach, Kurpiów żyjących na Mazowszu czy Kaszubów na Pomorzu. Zauważ, że na Ziemiach Zachodnich i Północnych nie umieszczono nazw grup etnicznych. Obecnie te obszary zamieszkuje bardzo zróżnicowana ludność, która napłynęła tu po II wojnie światowej głównie ze wschodnich obszarów naszego kraju.

Niektóre elementy tradycyjnej kultury ludowej są wielkim **walorem krajoznawczym**. Do takich należą: budownictwo sakralne i świeckie, różnorodne dziedziny sztuki ludowej, np. rzeźbiarstwo, koronkarstwo, ceramika, tkactwo, wycinkarstwo, a także obrzędy i widowiska, w których ludność miejscowa bierze czynny udział. Postępujące

zmiany społeczne i procesy urbanizacyjne przyczyniają się jednak do zanikania wielu zjawisk kultury ludowej. Aby uchronić je przed zapomnieniem, tworzy się **muzea etnograficzne** oraz **skanseny** (muzea na otwartej przestrzeni), w których przechowywane są zabytki budownictwa, sprzęty, narzędzia oraz kulturę ludową regionu. Najstarszym skansenem w Polsce jest **Muzeum Kaszubskie we Wdzydzach Kiszewskich na Pomorzu Gdańskim**, które utworzono w 1906 r. W 1927 roku powstał w **Nowogrodzie na Mazowszu Kurpiowski Park Etnograficzny**.

Po II wojnie światowej utworzono w Polsce kilkanaście skansenów, w których chronione są wytwory ludowej kultury materialnej. W ostatnich latach powstawały następne liczne skanseny, w których przechowywane są nie tylko zabytki kultury ludowej, ale także wytwory techniki, np. Muzeum Kolei Wąskotorowej w Wenecji. W części z nich zwiedzający mogą zobaczyć działania urządzeń gospodarczych, stroje, a nawet ludzi wykonujących wiele czynności w gospodarstwie domowym. Ważną funkcję edukacyjną spełniają także muzea etnograficzne (ryc. 49.1).

Dużą rolę w kulturze ludowej odgrywały wydarzenia związane z rytmem życia w regionie. Część z nich jest wspólna dla całego kraju, np. dożynki. Niektóre zaś podkreślają odrębność regionu przez odwołanie się do wydarzeń historycznych lub postaci z nim związanej. Folklor w Polsce zawsze spełniał istotne funkcje, np. w okresie utraty niepodległości podtrzymywał polskość. Dotyczy to szczególnie Warmii i Mazur. Tradycja ludowa przekazuje również treści integrujące daną społeczność przez upowszechnianie wspólnych wartości.

MNIEJSZOŚCI NARODOWE

Niemcy, Ukraińcy i Białorusini to najliczniejsze **mniejszości narodowe** w naszym kraju. Zmiany granic

Ryc. 49.3 *Chata w Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu*

Ryc. 49.4 *Kaszubski Park Etnograficzny – wnętrze chaty kaszubskiej znajdującej się w skansenie we Wdzydzach Kiszewskich*

Ryc. 49.5 *Katedra w Gnieźnie. W 1000 r. do grobu św. Wojciecha pielgrzymował tu cesarz Otton III*

po II wojnie światowej spowodowały przemieszczenie się ludności na tereny Ziemi Zachodnich. Ukraińcy do niedawna zamieszkiwali głównie tereny nadgraniczne na południowym wschodzie kraju oraz województwo dolnośląskie. Obecnie jest ich już stosunkowo dużo w całej Polsce, ponieważ mogą do nas przyjeżdżać w celach zarobkowych.

Mniejszości narodowe i grupy etniczne*	Liczba organizacji	Liczba członków
Białorusini	12	4 999
Kaszubi*	13	6 175
Litwini	7	4 062
Łemkowie*	7	1 161
Niemcy	51	68 268
Ormianie	4	218
Romowie*	41	6062
Rosjanie	3	233
Tatarzy*	3	243
Ukraińcy	12	3 722
Żydzi	12	2 320

Tab. 49.1 Mniejszości narodowe i grupy etniczne zrzeszone w stowarzyszeniach w Polsce (2015 r).

Źródło: „Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej” GUS, Warszawa 2016

Ludność białoruska zajmuje obszar głównie między Narwią a Bugiem tuż przy wschodniej granicy państwa, w województwie podlaskim. Litwini żyją na Suwalszczyźnie, przy naszej granicy z Litwą. Ludność o słowackich korzeniach zamieszkuje okolice Tatr – Spisz, Orawę i Nowy Targ. Ludność niemiecka mieszka na Śląsku Opolskim. W dużych miastach skupiona jest ludność żydowska. Niewielką grupę stanowią polscy Romowie (Cyganie), którzy prowadzą osiadły tryb życia. Tabela 49.1 zawiera podstawowe dane liczbowe dotyczące stowarzyszeń narodowościowych i etnicznych działających w Polsce.

TO JEST WAŻNE

- ▶ Do dzisiaj zaznacza się w Polsce zróżnicowanie kulturowe między poszczególnymi regionami, które przejawia się w budownictwie, dialekcie, strojach, lokalnych obrzędach i wytworach regionalnych.
- ▶ Walory tradycyjnej kultury ludowej są zachowane w skansenach, muzeach etnograficznych i biograficznych oraz prezentowane na imprezach regionalnych związanych z obrzędami i wydarzeniami historycznymi.
- ▶ Najliczniejszymi mniejszościami narodowymi w Polsce są Niemcy, Ukraińcy i Białorusini. Tworzą oni liczne stowarzyszenia i towarzystwa społeczno-kulturalne.
- ▶ Współczesny obraz regionu tworzą mieszkający w nim ludzie. Będąc członkiem społeczności lokalnej, staraj się poznawać i rozwiązywać jej problemy.

SPRAWDŹ SWOJĄ WIEDZĘ

1. W którym z regionów etnograficznych leży twoja miejscowość?
2. Odczytaj na mapie, jakie główne grupy ludności mieszkają w twoim regionie. Przedstaw, czym odróżniają się one od grup sąsiednich.

3. Odszukaj w „Wojewódzkim Roczniku Statystycznym” dane dotyczące liczby ludności. Na ich podstawie wykonaj polecenia. Posłuż się danymi dotyczącymi twojego powiatu.
  - a) Opracuj piramidę wieku i płci ludności i posłuż się danymi dla grup wiekowych co 7 lat.
  - b) Oblicz gęstość zaludnienia na 1 km².
  - c) Przedstaw procentowe udziały ludności w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym.
  - d) Oblicz przyrost rzeczywisty ludności.
4. Przejrzyj źródła informacji o twoim regionie, przewodniki, informatory. Wymień wybitne postacie związane z jego historią. Przedstaw krótko ich dokonania.
5. Wybierz muzeum, skansen, izbę twórczości ludowej, w której znajdują się wytwory związane z twoim regionem. Opisz je. Możesz zrobić to w różnej formie, np. opracować plakat, opisać wybrany obiekt twórczości ludowej, wykonać zdjęcia i przedstawić ich opis, opisać obrzęd lub zwyczaj.
6. Na podstawie rozmowy z najstarszymi członkami rodziny ustal, skąd pochodzą twoi dziadkowie i rodzice. Postaraj się narysować wasze drzewo genealogiczne.
7. Zgromadź w teczce tematycznej materiały pokazujące twórczość ludową: zdjęcia, szkice, nagrania. Nawiąż kontakty z lokalnymi stowarzyszeniami folklorystycznymi.
8. W naszym kraju występuje kilka wyraźnie różniących się dialektów języka polskiego. Posługując się internetowym, multimedialnym przewodnikiem gwarowym (<http://www.gwarypolskie.uw.edu.pl>) podaj kilka przykładów wyrazów gwarowych, typowych dla dialektów: kaszubskiego, wielkopolskiego, mazowieckiego i śląskiego.

strój kaszubski

strój wielkopolski

strój mazowiecki

strój śląski

50.

Rozwój gospodarki w moim regionie

Rozwój **gospodarki** na danym obszarze uzależniony jest od wielu czynników. Można je podzielić na dwie grupy. Pierwszą stanowią czynniki oddziałujące „z zewnątrz” na gospodarkę w regionie. Należą do nich: uwarunkowania historyczne, ogólny poziom rozwoju społeczno-gospodarczego państwa, system gospodarki, polityka państwa i postęp techniczny. Do drugiej grupy należą czynniki bezpośrednio związane z regionem. Są to warunki środowiska geograficznego, ludność w nim mieszkająca, urządzenia tworzące infrastrukturę techniczną oraz instytucje społeczne. Warunki środowiska geograficznego, tj. wszelkie zasoby przyrody (surowce mineralne, gleby, wody, typ klimatu, ukształtowanie powierzchni w regionie) mogą ułatwiać, utrudniać lub uniemożliwiać podejmowanie określonych rodzajów działalności gospodarczej.

Ludność jest istotnym czynnikiem warunkującym gospodarczy rozwój regionu. Najważniejszą grupę stanowi ludność w **wieku produkcyjnym**. Do istotnych cech ludności w regionie należą: wykształcenie i kwalifikacje zawodowe, poczucie odpowiedzialności za region i dyscyplina pracy. Te cechy mogą zachęcać przybyszów do osiedlenia się w regionie.

Trzecim czynnikiem, od którego zależy rozwój wielu rodzajów działalności, jest **infrastruktura techniczna i społeczna**. Infrastrukturę techniczną tworzą sieci transportu, energetyczne, przesyłowe, urządzenia techniczne. Ludność korzysta natomiast z instytucji, które określa się mianem infrastruktury społecznej. Należą tu sektory usługowe: oświata i wychowanie, ochrona zdrowia, bezpieczeństwo publiczne. Dobrze rozwinięta infrastruktura techniczna i społeczna jest magnesem przyciągającym ludność i inwestorów. Ich brak może być czynnikiem obniżającym atrakcyjność gospodarczą regionu.

Opisując rozwój gospodarki w regionie, należy przedstawić jej przestrzenne zróżnicowanie oraz wyjaśnić, jakie są tego przyczyny.

Proponujemy, abyś wraz z nauczycielem określiła/określił zasięg swego regionu. Dokonaj tego na szczegółowej mapie topograficznej lub turystycznej. Jednak pamiętaj, że dane statystyczne w naszym kraju są zbierane i publikowane zgodnie z podziałem administracyjnym, tj. dla gmin, powiatów i województw. Proponujemy także, aby wykorzystać podział Polski na regiony opublikowany w „Geografii regionalnej Polski” przez profesora Jerzego Kondrackiego. Znajdują się tam dość szczegółowe opisy 307 jednostek – mezoregionów fizycznogeograficznych.

Korzystając z dostępnych źródeł informacji, wykonaj zadania odnoszące się do Twojego regionu.

1. Na mapie hipsometrycznej wskaż główne miasta twojego regionu, odczytaj ich nazwy. Wskaż przebieg głównych linii transportu drogowego i kolejowego. Określ znaczenie sieci wodnej dla rozwoju miast i wsi. Podaj liczbę miast i oszacuj liczbę wsi w regionie.
2. Odszukaj w rocznikach statystycznych dla województwa liczbę ludności miejskiej i wiejskiej. Dane te uzyskasz także w bazie danych Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) (<http://www.stat.gov.pl>) w dziale statystyka regionalna. Zestaw dane najnowsze z danymi sprzed 10 lat. Wskaż, jakie zmiany nastąpiły w strukturze ludności w regionie.
3. Oceń elementy środowiska przyrodniczego pod kątem ich gospodarczego wykorzystania. Wskaż działy rolnictwa oraz gałęzie przemysłu, które powinny być rozwijane.
4. Na podstawie mapy gospodarczej wskaż miejsca występowania oraz eksploatacji surowców mineralnych. Oszacuj wielkość wydobycia surowców. Oceń ich znaczenie dla gospodarki w regionie.
5. Na podstawie danych uzyskanych na stronach internetowych urzędu statystycznego przedstaw strukturę zatrudnienia w swoim regionie według trzech sektorów gospodarki.

Ryc. 50.1 Widok Równiny Wrocławskiej ze szczytu Masywu Ślęży (718 m n.p.m.). Wskaż naturalne składniki krajobrazu oraz składniki przekształcone w wyniku gospodarczej działalności. Jaki rodzaj działalności gospodarczej dominuje na przedstawionym tu obszarze?

- a) Porównaj dane o strukturze zatrudnienia z danymi sprzed kilku lat. Przedstaw, jakie zmiany nastąpiły w strukturze zatrudnienia w tym okresie.
6. Jednym ze zjawisk, które występuje na rynku pracy, jest bezrobocie. Zastanów się, co jest przyczyną bezrobocia w twoim regionie.
  7. Oceń, jakie zmiany w gospodarce regionu nastąpiły wraz z wejściem Polski do Unii Europejskiej.
  8. Przeprowadź ankietę lub wywiad wśród mieszkańców na temat gospodarczego wykorzystania zasobów regionu. Przedstaw ich opinie.
  9. Oceń gospodarkę w twoim regionie. Przygotuj krótkie opracowanie, w którym przedstawisz swoją ocenę kierunków gospodarczego wykorzystania zasobów regionu. Opracowanie może mieć różnorodną formę, np. plakatu, schematycznej mapy z naniesionymi zjawiskami gospodarczymi, zestawienia danych liczbowych, zdjęć z komentarzem itp.

TO JEST WAŻNE

- ▶ Rozwój gospodarki w regionie powinien uwzględniać warunki naturalne, potencjał i cechy ludności oraz stan infrastruktury technicznej i społecznej.
- ▶ Stan składników środowiska w regionie jest w dużej mierze uzależniony od lokalnej działalności gospodarczej.

SPRAWDŹ SWOJĄ WIEDZĘ

1. *Przedstaw wizję rozwoju gospodarki w swoim regionie. Pamiętaj, że działalność ludzi w określonym środowisku geograficznym musi uwzględniać czynniki przyrodnicze (np. występowanie surowców, ich dostępność i jakość), czynniki gospodarcze (np. rynek zbytu, usługi produkcyjne, urządzenia techniczne) oraz czynniki społeczne (np. kwalifikacje siły roboczej, usługi socjalne).*

Ryc. 50.2 Regionalne programy operacyjne umożliwiają wsparcie lokalnych inicjatyw poprawiających działanie infrastruktury technicznej

51.

Mój region obszarem turystycznym – wycieczka samochodowa

WAŻNE POJĘCIE:

mapa
samochodowa.

Na polskiej ziemi znajdują się malownicze krajobrazy, niezwykle zabytki i pomniki historii, wspaniałe zasoby przyrody żywej i nieożywionej. Niestety, często się zdarza, że my, mieszkańcy tej ziemi, nie zawsze doceniamy jej walory turystyczne.

Na poprzednich lekcjach opisano elementy środowiska geograficznego naszego kraju. Proponujemy, aby dzisiaj popatrzeć na nie pod kątem ich wykorzystania turystycznego. Twoim zadaniem jest ocena walorów turystycznych regionu oraz opracowanie tras dwóch wycieczek – samochodowej i pieszej. Do oceny walorów turystycznych wykorzystaj mapy turystyczne, krajoznawcze, przewodniki oraz informatory. Uwzględnij także swoje wiadomości zebrane podczas wycieczek po regionie oraz informacje przekazywane przez znawców regionu.

ĆWICZENIE 51.1

Odszukaj i wskaż na mapie hipsometrycznej Polski Bory Tucholskie oraz Pojezierze Kaszubskie.

Przedstawiamy propozycje przykładowych tras wycieczek jednodniowych. Na dzisiejszej lekcji będzie to wycieczka samochodowa, a na kolejnej – piesza. Umożliwiają one poznanie wybranych walorów przyrodniczych i kulturowych Borów Tucholskich i Pojezierza Kaszubskiego oraz Masywu Ślęży na Przedgórzu Sudeckim.

Przebieg trasy **wycieczki samochodem** ustalimy na podstawie treści mapy samochodowej i mapy krajoznawczej.

Mapa samochodowa jest mapą **tematyczną**. Jej zasadniczą treść stanowią:

- **sieć dróg** z podziałem na kategorie; podstawą klasyfikacji dróg są szerokość i rodzaj nawierzchni – twarda, utwardzona, gruntowa;
- **oznaczenia odległości w kilometrach** na drogach międzynarodowych, krajowych i wojewódzkich; zauważ, że nie oznaczono odległości na drogach gruntowych (polnych i leśnych);
- **numery dróg** międzynarodowych, krajowych i wojewódzkich; oznaczenie drogi numerem ułatwia poruszanie się jej użytkownikowi;
- **urządzenia towarzyszące sieci drogowej**, tj. mosty i wiadukty, stacje benzynowe, hotele, nasypy i wykopy itp.

ĆWICZENIE 51.2

Zapoznaj się z legendą mapy samochodowej (ryc. 51.1). Odczytaj kategorię drogi biegnącej z Chojnic do Kościerzyny i podaj jej numer oraz oblicz odległość w kilometrach wzdłuż wybranej trasy.

Ryc. 51.1 Mapa samochodowa. Trasa wycieczki samochodowej z Chojnic do Kartuz

Treść podkładową mapy samochodowej stanowią:

- **osadnictwo**, tj. miejscowości z oficjalnymi nazwami własnymi; na niektórych mapach wprowadza się nieoficjalne nazwy mniejszych obiektów mających znaczenie turystyczne,
- **linie kolejowe** ze stacjami,
- **rzeki i jeziora**,
- **zasięgi lasów** z nazwami własnymi lub lokalnymi,
- **obszary objęte prawną ochroną przyrody**.

Opracowując **trasę podróży samochodowej**, należy pamiętać o jej **długości i czasie** potrzebnym na przejazd. Trzeba również przewidzieć czas na zwiedzanie wybranych obiektów oraz uwzględnić czas na odpoczynek.

Nasza trasa prowadzi z **Chojnic**, nazywanych także „Bramą Kaszub”, do **Kartuz**, będących ważnym ośrodkiem grupy etnicznej – Kaszubów. Posłużymy się mapą samochodową, aby ustalić trasę przejazdu i wskazać obiekty, które uwzględnimy w programie wycieczki. Niezwykle ważne będą także obserwacje dokonywane w czasie przejazdu przez wybrane obszary (tab. 51.1).

Tab. 51.1 Opis trasy wycieczki samochodowej

Miejscowości, kategorie dróg i ich numery	Odległości w km	Obserwacje na trasie. Opisy wybranych obiektów turystycznych
Chojnice – Brusy; droga wojewódzka nr 235	26 km	Chojnice (ryc. 51.2) – miasto, prawa miejskie przed 1326 rokiem, zachowane gotyckie mury obronne z Bramą Człuchowską. Teren prawie równinny – obszar piaszczystego sandru, tj. piasków usypanych przed czołem topniejącego lądolodu.
Brusy – Lešno; droga wojewódzka nr 235, potem droga lokalna	10 km	Lešno (ryc. 51.3) – najwyższy drewniany kościół w Polsce z 1710 r. Lešno leży na skraju Zaborskiego Parku Krajobrazowego.
Lešno – Lubnia – Wiele – Wdzydze Tucholskie – Wdzydze; drogi lokalne	32 km	Przejazd przez południową część Wdzydzkiego Parku Krajobrazowego. Z trasy widoczne wytopiskowe jezioro Wdzydze o powierzchni 14,6 km ² i głębokości 68 m. Cały obszar porastają bory sosnowe. Ważnym punktem turystycznym jest miejscowość Wdzydze Kiszewskie, w której znajduje się założony w 1906 r. Kaszubski Park Etnograficzny, będący najstarszym skansenem w Polsce (ryc. 51.4).
Wdzydze – Grzybowo – Kościerzyna; drogi lokalne	15 km	Przejazd przez północną część Równiny Tucholskiej. Kościerzyna – miasto będące ważnym ośrodkiem kultury kaszubskiej. Najstarsza część miasta zachowała średniowieczny układ zabudowy.
Kościerzyna – Stężycza; droga wojewódzka nr 215	10 km	Droga nr 215 prowadzi na północ – wjeżdżamy na Pojezierze Kaszubskie, będące najwyższą częścią Pojezierzy Pomorskich; wysokości względne dochodzą do 160 m. W krajobrazie doskonale widoczne moreny czołowe ostatniego zlodowacenia.

Stężycza – Szymbark; drogi lokalne	12,5 km	Droga prowadzi przez południową część Kaszubskiego Parku Krajobrazowego; po przejechaniu 5 km znajdujemy się na prześmyku między dwoma jeziorami rynnowymi – Dąbrowskim i Potulskim. Szymbark to wieś kaszubska posiadająca wiele atrakcji turystycznych, w skansenie w Szymbarku znajduje się „Dom do góry nogami” (ryc. 51.5), w „Muzeum Ciesielstwa” umieszczono najdłuższą deskę na świecie (ma prawie 37 m i waży 1100 kg).
Szymbark – Wieżycza – Ostrzyce – Brodnica Górna – Chmielno; drogi lokalne, odcinek drogi wojewódzkiej nr 228 (ten odcinek drogi nazwano Drogą Kaszubską)	20 km	Na pierwszym odcinku, między Szymbarkiem a Wieżyczą, doskonale widoczne najwyższe wzniesienie morenowe na całym Niżu Europejskim – Wieżycza 329 m n.p.m. Następnie droga biegnie wzdłuż brzegu rynnowego Jeziora Ostrzyckiego. W Brodnicy Dolnej znajduje się przesmyk oddzielający Jezioro Ostrzyckie od leżącego na północy jeziora Wielkie Brodno. Chmielno jest letniskową wsią zamieszkałą przez Kaszubów i centrum sztuki ludowej (ryc. 51.6).
Chmielno – Kartuzy; droga lokalna, droga wojewódzka nr 211	8,5 km	Na pierwszym odcinku doskonale widoczne rynnowe Jezioro Raduńskie Dolne o powierzchni 11,2 km ² i głębokości 43 m. Kartuzy są stolicą Kaszub. Znajdują się tu: Muzeum Kaszubskie i zabytkowy kościół z XIV w. (ryc. 51.7).

Długość trasy wycieczki samochodowej to 134 km, czyli na sam jej przejazd należy przeznaczyć około 2 godzin. Pozostały czas – około 8 godzin – zostanie wykorzystany na zwiedzanie wybranych obiektów oraz na rekreację i odpoczynek. W trakcie wycieczki należy prowadzić notatki, wykonywać zdjęcia, oznaczać przebytą trasę na mapie. Dokumentacja powinna być wykorzystana do końcowego opracowania relacji z wycieczki.

Ryc. 51.2 Chojnice – jedno ze starszych miast na Pojezierzu Pomorskim; prawa miejskie uzyskały przed rokiem 1326. Na zdjęciu: Rynek z charakterystycznym ratuszem

Ryc. 51.3 Leśno – kaszubska wieś położona pomiędzy jeziorami Leśno Górne i Leśno Dolne. Drewniany kościół z 1710 roku należy do najwyższych tego typu budowli w Polsce

Ryc. 51.4 *Wdzydze – jedna z zagród chłopskich w najstarszym polskim skansenie*

Ryc. 51.5 *„Dom do góry nogami” w Skansenie Budownictwa Drewnianego w Szymbarku*

Ryc. 51.6 *Chmielno – duża wieś znana z mistrzowskiego rękodziela kilku pokoleń Kaszubów (ceramika, haft)*

Ryc. 51.7 *Kartuzy – miasto będące ośrodkiem grupy etnicznej Kaszubów. Na zdjęciu: kościół zakonu kartuzów z barokowym dachem z XVIII wieku*

SPRAWDŹ SWOJĄ WIEDZĘ

1. Wykorzystaj mapy tematyczne przedstawiające twój region i opracuj trasę jednodniowej wycieczki samochodowej, umożliwiającej poznanie wybranych walorów krajoznawczych w regionie.

52.

Mój region obszarem turystycznym – wycieczka piesza

WAŻNE POJĘCIE:

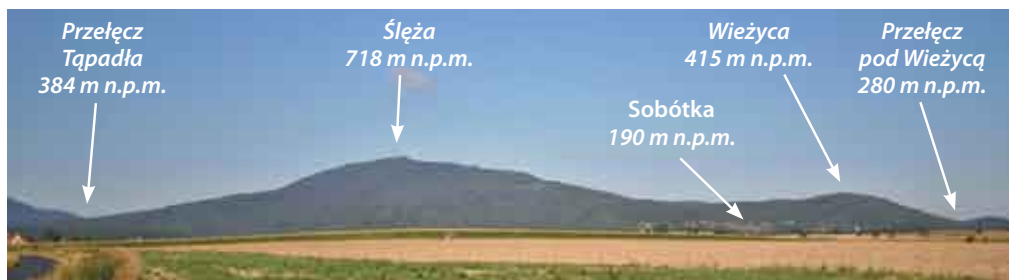
mapa
turystyczna.

1. Przedstaw różnice między mapami tematycznymi – samochodową i turystyczną.

Do wycieczki pieszej należy się przygotować inaczej niż do podróży samochodem. Trasę wycieczki należy ustalić, wykorzystując treść **mapy w dużej skali**, zawierającej informacje o przebiegu **szlaków turystycznych**, rozmieszczeniu **bazy noclegowej i gastronomicznej**, czyli **mapy turystycznej**. Wytyczając trasę, powinno się określić jej trudność, tj. obliczyć długość trasy w kilometrach i określić stromość stoków. Pozwoli to sprecyzować, kto może wędrować po wyznaczonej trasie. Niezwykle duże znaczenie ma **wyposażenie pieszego turysty** – odpowiedni ubiór, obuwie, dobór mapy, busola lub GPS. Turysta powinien także być przygotowany na zmiany pogody. Nie można również zapomnieć o podstawowych środkach opatrunkowych. Wędrując w grupie lub indywidualnie na szlaku, należy zachować bezpieczeństwo oraz przestrzegać wszystkich przepisów odnoszących się do obszarów prawnie chronionych.

Wycieczka piesza w Masywie Ślęży, najwyższym wzniesieniu na **Przedgórzu Sudeckim**.

1. Trasa: Przełęcz Tąpadła (384 m n.p.m.) oddzielająca Ślężę (718 m n.p.m.) od Raduni (573 m n.p.m.) – żółtym szlakiem na szczyt (około 1 h); zejście szlakiem żółtym w kierunku północnym przez Wieżycę (415 m n.p.m.) do Przełęcz pod Wieżycą (280 m n.p.m.) (około 2 h); dalej lokalną drogą do Sobótki leżącej na wysokości średnio 190 m n.p.m. (około 0,5 h).
2. Długość trasy – 9 km.
3. Uwagi o trudności trasy: maksymalna różnica wysokości to ponad 500 m; trasa raczej łatwa, biegnąca po wyznaczonych szlakach; dość strome zejście na północnym stoku Wieżycy.

Ryc. 52.1 Widok Masywu Ślęży od wschodu

Dojeżdżając do **Masywu Ślęży**, już z daleka dostrzega się **monumentalną górę** wyrastającą ponad otaczające ją równiny. Na zdjęciu (ryc. 52.1) zaznaczono główne punkty wycieczki pieszej. Zróżnicowana budowa geologiczna decyduje o wysokości poszczególnych części Masywu Ślęży. Partie szczytowe buduje gabra – niezwykle odporna magmowa skała głębinowa. Na Wieżycy występują amfibolity – skały przeobrażone. Północno-wschodnia część masywu jest zbudowana z granitu. Masyw Ślęży i jego otoczenie objęto ochroną jako **park krajobrazowy**.

Z **Przełęczy Tąpadła** (384 m n.p.m.) wędrujemy żółtym szlakiem w kierunku szczytu. Na wysokości 580 m n.p.m. wkraczamy do **rezerwatu krajobrazowego „Góra Ślęza”**, obejmującego szczytowe partie **Masywu Ślęży**. Znaczna wysokość nad poziomem morza wpływa na odmienny klimat tej części masywu; sumy opadów są wyższe niż na otaczających szczyt równinach, temperatury powietrza – wyraźnie niższe. Wpłynęło to na rozwój roślinności charakterystycznej dla klimatu górskiego. Występuje tu **las mieszaný** z przewagą sosny, świerka, dębu i buka (ryc. 52.2).

Elementem rzeźby terenu widocznym w krajobrazie Masywu Ślęży są zalegające na stokach **rumowiska bloków skalnych** o ostrych krawędziach (ryc. 52.3). Powstały one w wyniku wietrzenia mechanicznego w czasie zlodowacenia południowopolskiego, gdy szczyt Ślęży wystawał jako nunatak ponad lądolód.

Ważnym walorem krajoznawczym są występujące w Masywie Ślęży **rzeźby i wały kultowe**, świadczące o wczesnym zasiedleniu tych obszarów. Szczyt Ślęży był w czasach prehistorycznych miejscem kultu Słońca, o czym świadczy spotykany na rzeźbach symbol „X”, nazywany znakiem solarnym (ryc. 52.5).

Z betonowej wieży na szczycie Ślęży roztacza się wspaniały widok na Sudety i Nizinę Śląską. Tu też można przeprowadzić **ćwiczenia w orientacji mapy** wg charakterystycznych punktów w terenie oraz wg kierunków (ryc. 52.4).

Masyw Ślęży jest obszarem o dość dobrym zagospodarowaniu turystycznym. W masywie wytyczono liczne, dobrze oznakowane szlaki turystyczne. Na szczycie znajduje się schronisko imienia Romana Zmorskiego – poety, który w XIX wieku opisywał zwyczaje i obrzędy prasłowiańskie odbywające się na Ślęży (ryc. 52.6).

Ryc. 52.2 Szczyt Masywu Ślęży jest objęty ochroną w rezerwacie krajobrazowym „Góra Ślęza”

Ryc. 52.3 Rumowiska bloków skalnych na stokach Ślęży. Bloki są dość duże – od 0,5 m do 2 m

Ryc. 52.4 Widok ze szczytu Ślęzy w kierunku południowo-wschodnim. Odczytaj nazwy obiektów opisanych na zdjęciu

Ryc. 52.5 Prehistoryczna rzeźba kultowa zwana „Dzikiem” lub „Niedźwiedziem” na szczycie Ślęzy. Znak solarny „X” jest ukryty i znajduje się na podbrzuszu

Zaczynamy schodzić żółtym szlakiem w kierunku północnym. Po drodze napotykamy inne rzeźby kultowe – „Pannę z rybą” i „Niedźwiadka”. Po upływie około 1,5 godziny dochodzimy do Wieżycy (415 m n.p.m.) – zapamiętaj, że bardziej znana Wieżycza na Pojezierzu Kaszubskim ma 329 m n.p.m., natomiast Wieżycza w Masywie Ślęzy ma 415 m n.p.m. Szczyt i partie podszczytowe tej góry porasta karłowaty las dębowy. Łatwo można się dopatrzeć zależności między głębią, która ma niewykształcony profil, a typem roślinności. Na szczycie znajduje się wieża widokowa, z której doskonale widać płaską Równinę Wrocławską.

Po 30 minutach schodzenia (stok Wieżycy jest tak stromy, że docenia się dobre buty turystyczne) dochodzimy do Przełęczy pod Wieżycą (280 m n.p.m.), na której mieści się schronisko turystyczne. Tuż obok niego znajduje się plastyczny model Masywu Ślęzy. Można na nim zaznaczyć trasę wycieczki, wskazać strome i łagodne podejścia, umiejscowić obiekty poznane na szlaku.

Z Przełęczy pod Wieżycą schodzimy w kierunku północno-wschodnim i po 30 minutach docieramy do Sobótki. Nazwa miasta wywodzi się od targów odbywających się w soboty. Z daleka widać wieżę kościoła św. Jakuba, a tuż obok znajduje się Muzeum Ślezańskie ze wspaniałymi zbiorami dotyczącymi regionu.

Ryc. 52.6 Schronisko im. Romana Zmorskiego na szczycie Ślęzy i tablica upamiętniająca jego słowa

Po wycieczce dokonaj jej **podsumowania** i oceń: trudność trasy, jej długość, zagospodarowanie turystyczne. Wskaż, kto i w której porze roku mógłby korzystać z walorów przyrodniczych i krajoznawczych regionu. Posłuż się zamieszczonymi poniżej **radami**, które pomogą ci opracować raport o możliwościach rozwoju turystyki w twoim regionie.

1. Na podstawie mapy turystycznej wstępnie oceń zasoby turystyczne twojego regionu pod kątem wykorzystania ich dla celów turystyki wypoczynkowej, krajoznawczej i specjalistycznej. Który z rodzajów turystyki powinien być rozwijany?
2. Wybierz 3 obiekty lub obszary o największej atrakcyjności turystycznej będące „magneselem turystycznym”. Powinny one zachęcić potencjalnych turystów do ich odwiedzania.
3. Oceń, w której porze roku walory turystyczne mogą być najefektywniej wykorzystane.
4. Przedstaw możliwości dojazdu do wybranych obiektów turystycznych.
5. Oceń, jak jest rozwinięta baza noclegowa i gastronomiczna. Sprawdź, jak kształtują się ceny. Czy każdy turysta znajdzie coś dostępnego dla swojej kieszeni?
6. Wraz z rozbudową urządzeń turystycznych i napływem turystów należy liczyć się ze zmianami w środowisku naturalnym. Wskaż, jakie ograniczenia powinny obowiązywać w ruchu turystycznym, które walory muszą podlegać szczególnej ochronie.
7. Podaj przykłady haseł reklamujących walory turystyczne swojego regionu.

Każdy turysta ma swoją wizję podróży. Dlatego, oceniając i klasyfikując walory turystyczne w regionie, kieruj się **własnym zdaniem**. Sam decyduj, co uznasz za najważniejsze, najbardziej charakterystyczne dla swojego regionu.

TO JEST WAŻNE

- ▶ Oceny walorów turystycznych w swoim regionie dokonaj na podstawie różnorodnych źródeł informacji.
- ▶ Opis najwybitniejszych walorów turystycznych regionu powinien zachęcać do odwiedzania ich i wskazywać możliwości rozwoju turystyki wypoczynkowej, krajoznawczej i specjalistycznej.
- ▶ Poza walorami turystycznymi niezwykle ważne staje się zagospodarowanie turystyczne, czyli urządzenia i usługi ułatwiające uprawianie turystyki.
- ▶ Turystyka jest działem gospodarki, która może przynosić duże dochody ludności mieszkającej na danym obszarze.

SPRAWDŹ SWOJĄ WIEDZĘ

1. *Opracuj trasę jednodniowej wycieczki pieszej po twoim regionie dla swoich rówieśników z innych regionów Polski. Zaproponuj temat wycieczki. Pamiętaj, że wycieczka może trwać maksymalnie około 10 godzin. Przedstaw plan wycieczki, określ jej koszt, wliczając opłaty za przejazd, wstępy do obiektów, posiłki itp.*
2. *Wykonaj plakat reklamujący wycieczkę po twoim regionie.*

53.

Jakie zmiany zachodzą w środowisku regionu pod wpływem działalności gospodarczej?

Przygotowanie do zajęć terenowych

WAŻNE POJĘCIA:

monitoring środowiska,
działania prośrodowiskowe.

Otoczające nas środowisko jest wytworem naturalnych procesów przyrodniczych. Zastanówmy się, co należy czynić, aby korzystać z zasobów środowiska i nie zakłócać procesów, które umożliwiają jego trwanie.

Na dzisiejszej lekcji przedstawiamy kilka propozycji działań, które umożliwią ci określenie, kto i jak oddziałuje na środowisko przyrodnicze regionu. Przeczytaj poniższe **tematy zagadnień**, wybierz jeden lub kilka z nich. Możesz pracować sam lub w grupie, która podzieli się zadaniami. Zbierając informacje do swojego tematu, korzystaj z materiałów znajdujących się w urzędach gminnych, powiatowych i wojewódzkich, sięgnij też do baz danych statystycznych. Nie zrażaj się przeciwnościami, zrób notatki, fotografie, zapisuj swoje spostrzeżenia.

Urzednicy powinni udzielić odpowiedzi na twoje pytania oraz przedstawić potrzebną dokumentację. Pamiętaj jednak o trzech magicznych słowach, które są przydatne w kontaktach z ludźmi: **proszę, dziękuję, przepraszam**.

1. Monitoring środowiska.

- Dowiedz się, kto i w jaki sposób monitoruje stan środowiska w regionie.
- Które parametry określające aktualny stan składników środowiska są mierzone?
- Które z nich i w jakich warunkach wykazują odstępstwa od norm?
- Jak należy postępować w sytuacji nagłego zagrożenia jednego lub kilku składników środowiska w wyniku katastrofy ekologicznej?
- Za co i na kogo przeważnie nakłada się kary ekologiczne w miejscowości i w regionie?

2. Gospodarowanie odpadami.

- Jakie składowiska odpadów znajdują się w pobliżu twojej miejscowości?
- Kto (jaka instytucja) odpowiada za ich stan i oddziaływanie na składniki środowiska?
- W jaki sposób są zagospodarowywane odpady komunalne, a w jaki odpady przemysłowe?
- Czy jest możliwe selektywne gromadzenie odpadów? Które instytucje powinny dążyć do rozdzielania odpadów i na jakim etapie powinno się ono dokonywać?
- Jak działają oczyszczalnie ścieków? W jaki sposób ścieki są oczyszczane?

3. Wykorzystanie surowców wtórnych.

- a) Sprawdź, gdzie i kto skupuje podstawowe surowce wtórne, tj. papier, karton, złom żelaza, metale kolorowe. Dowiedz się, jakie są ceny skupu. Zastanów się, dla kogo takie ceny są opłacalne.
- b) Kto skupuje surowce wtórne, które pojawiły się wraz z rozwojem nowoczesnych technologii, takie jak: plastik, akumulatory, części sprzętu elektronicznego itp.?

4. Rekreacja i wypoczynek.

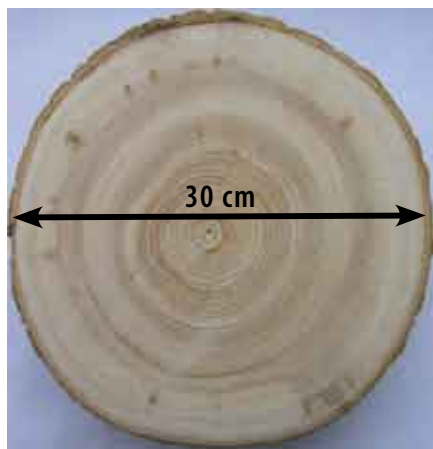
- a) Wykonaj schematyczną mapę swojej miejscowości i najbliższego regionu. Zaznacz na niej obiekty i obszary prawnie chronione.
- b) Przedstaw podstawowe informacje o obszarach objętych prawną ochroną przyrody i środowiska.
- c) Przedstaw własne obserwacje co do stanu środowiska w wybranym obszarze prawnie chronionym. Przygotuj dokumentację, wykonaj fotografie, rysunki, jeżeli składniki są zagrożone zniszczeniem. Wskaż główne elementy negatywnie oddziałujące na składniki środowiska w obszarze chronionym.
- d) Dowiedz się, jakie organizacje chroniące przyrodę i środowisko działają w regionie. Nawiąż z nimi kontakt. Przedstaw swoją ofertę współpracy.

5. Lokalne działania prośrodowiskowe.

- a) Jakie warunki muszą zostać spełnione, aby gospodarstwo rolne zostało uznane za ekologiczne? Które gospodarstwa rolne i dlaczego prowadzą uprawę odmian roślin genetycznie zmodyfikowanych (GMO)?
- b) Kto w regionie pozyskuje energię ze źródeł alternatywnych? Jakie są koszty czerpania takiej energii?
- c) Wskaż miejsca szczególnie zagrożone oddziaływaniem człowieka. Zaprojektuj tablicę informacyjną, która w prosty sposób objaśni, jak należy korzystać z danego obiektu, by uchronić jego zasoby.
- d) Rozważ możliwość przeprowadzenia w szkole lub na osiedlu akcji zbierania określonych surowców wtórnych. Przedstaw notatkę, która wskaże cel zbiórki, jej miejsce i sposób wykorzystania zarobionych pieniędzy.
- e) Nawiąż współpracę z wojewódzkim konserwatorem przyrody lub lokalną, społeczną organizacją ekologiczną. Dowiedz się, jakie warunki musi spełniać osoba pragnąca zostać społecznym opiekunem przyrody.
- f) Na terenie szkoły zorganizuj konkurs na temat „Stan środowiska przyrodniczego w naszym regionie”. Opracuj zadania, skonsultuj je z nauczycielem geografii i biologii. Poszukaj sponsorów, którzy mogą pomóc w zakupie nagród.

Spośród podanych tematów wybierz ten, który cię najbardziej interesuje. Możesz również temat zmodyfikować w zależności od swoich możliwości lub stanu środowiska przyrodniczego w regionie.

Zebrane materiały uporządkuj i przedstaw w zwartej formie do oceny nauczycielowi. Zastanów się także, jakie pozytywne skutki dla środowiska przyniosło twoje działanie.

Ryc. 53.1 Pień ściętego jesionu. Oblicz obwód drzewa (2nr)

Ryc. 53.2

Z roku na rok zwiększa się ilość odpadów składowanych na „dzikich” wysypiskach

TO JEST WAŻNE

- ▶ Stan środowiska naturalnego warunkuje działalność człowieka na danym obszarze.
- ▶ Jednym z niezwykle ważnych działań staje się przewidywanie i prognozowanie zmian zachodzących w środowisku pod wpływem działalności człowieka.
- ▶ Negatywne oddziaływanie na składniki środowiska można zmniejszyć przez lokalne działania proekologiczne. Myśl globalnie – działaj lokalnie.

SPRAWDŹ SWOJĄ WIEDZĘ

1. Wybierz jedną z podanych wcześniej propozycji, opisz wybrany składnik środowiska, przedstaw, jak wpływa na niego działalność człowieka.

54.

Współpraca Polski z sąsiadami – euroregiony

WAŻNE POJĘCIA:

euroregiony,
regionalna wspólnota
samorządowa.

1. Wskaż na mapie granice Polski i odczytaj pełne nazwy państw sąsiadujących z naszym krajem.

Ważnym czynnikiem pozytywnie wpływającym na stosunki między państwami jest **współpraca na obszarach przygranicznych**. Istnieją bardzo różne formy tej współpracy, obejmujące dziedziny gospodarcze, społeczne i polityczne. Jednak do najważniejszych należy zaliczyć wzajemne stosunki ludności mieszkającej w strefie nadgranicznej, czyli na obrzeżach państw.

Granica państwa rozdziela niekiedy obszary o podobnych cechach. Z czasem ten podział utrwała się i ludzie stają się sobie obcy. A przecież **obszar nadgraniczny** to swego rodzaju obszar przejściowy, który może stać się terenem bliskiej współpracy sąsiednich państw. Podstawą współpracy mogą być przesłanki historyczne lub podobne warunki geograficzne, które powodują rozwój pokrewnych działań gospodarki

po obu stronach granicy. Ludzie żyjący na obszarach nadgranicznych są zwykle pełni uprzedzeń i obaw wobec sąsiadów. Poznanie się, nawiązanie przyjaznych stosunków pozwala przełamać te bariery. Postępujące w Europie **procesy integracji** są również przesłanką polityczną dla nawiązania współpracy na obszarach nadgranicznych. Współpraca na tym szczeblu powinna przyczynić się do zaniku granicy jako bariery ukształtowanej i utrwalonej w procesach historycznych.

Współpracę transgraniczną (przekraczającą granice) można zatem określić jako szczególną

Ryc. 54.1 Euroregiony na granicach Polski

Źródło: Stowarzyszenie Gmin Polskich Euroregionu Pomerania (<http://www.pomerania.org.pl>)

formę **współpracy międzynarodowej**. Polega ona na kontaktach i lokalnym współdziałaniu ludzi. Jej celem jest rozwój kulturalny, społeczny i gospodarczy terenów nadgranicznych. Obszary, które podjęły taką współpracę, działając w ramach wzajemnego porozumienia jednostek **samorządu lokalnego i regionalnego**, nazywamy **euroregionami**. Ten rodzaj współpracy ma w Europie Zachodniej wieloletnią tradycję.

Funkcjonowanie **euroregionów** opiera się na instytucjach i strukturach powołanych do współpracy transgranicznej w ramach obowiązującego prawa. W Polsce ogólne ramy prawne współpracy transgranicznej stanowią umowy międzynarodowe. Do najważniejszych należą: Europejska Konwencja Ramowa o współpracy transgranicznej między wspólnotami i władzami terytorialnymi uchwalona w Madrycie w 1980 r. oraz umowy sporządzone i uchwalone przez Radę Europejską i Stowarzyszenie Europejskich Regionów Granicznych. Na ich podstawie są zawierane lokalne porozumienia i umowy regulowane przez prawo oraz traktaty zawarte przez Rzeczpospolitą Polską z krajami sąsiednimi. Od 1 I 1999 roku, w wyniku reformy administracyjnej, mieszkańcy województwa tworzą z mocy prawa **regionalną wspólnotę samorządową**. Województwo ma władzę wybieralną, podmiotowość prawną oraz własny budżet.

Zmiany, które dokonały się w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, spowodowały także przemiany u naszych sąsiadów. Wschodnia granica Polski jest zewnętrzną granicą Unii Europejskiej, zaś pozostałe granice są wewnętrznymi granicami Unii (z wyjątkiem 210 km granicy z obwodem kaliningradzkim na północy kraju). Na wszystkich obszarach przygranicznych od początku lat 90. XX wieku wzrosło zainteresowanie współpracą transgraniczną. Dowodem na to jest utworzenie **16 euroregionów**.

W ciągu blisko 30 lat, jakie upłynęły od utworzenia pierwszego euroregionu „Nysa” (1991 r.), rozwinęły się główne dziedziny, które stały się podstawą współpracy. Należą do nich:

- współpraca gospodarcza i planowanie rozwoju regionu;
- rozwój infrastruktury technicznej;
- współpraca w sferze społecznej;
- przedsięwzięcia mające na celu ochronę elementów środowiska.

Utworzenie euroregionów spowodowało gwałtowny wzrost liczby osób przekraczających granice, w wyniku czego poprawiono jakość infrastruktury komunikacyjnej, szczególnie przejść granicznych. W dziedzinie społecznej nastąpiło współdziałanie ośrodków kultury, organizowanie różnego rodzaju imprez po obu stronach granicy (targi, dni kultury, zawody sportowe itp.).

W euroregionie „**Pro Europa Viadrina**” powstał we Frankfurcie nad Odrą Uniwersytet Viadrina kształcący studentów z Niemiec i Polski. Szczególnie wartościowe jest utworzenie międzynarodowych obszarów chronionych i rezerwatów biosfery z parków narodowych lub obszarów cennych przyrodniczo leżących w sąsiednich krajach. Należą tu:

Międzynarodowy Obszar Chroniony Doliny Dolnej Odry, Międzynarodowe Rezerwy Biosfery: „Karkonosze – Krkonoše”, „Tatry” i „Karpaty Wschodnie” oraz transgraniczne obszary światowego dziedzictwa przyrodniczego – **Puszcza Białowieska i Park Mużakowski w Łęknicy**. Pozostałe parki nadgraniczne również zostały włączone do różnych projektów ekorozwoju, np. **Wigierski Park Narodowy** jest częścią transgranicznego regionu „**Zielone Płuca Europy**”. Obszar leżący w strefie przygranicznej Niemiec, Polski i Republiki Czeskiej, będący źródłem zanieczyszczeń z elektrowni spalających węgiel brunatny, został objęty programem „Czarny Trójkąt”. Przyczynia się to do zmniejszenia ilości pyłów i gazów wyrzucanych do atmosfery. Istnieje też wiele lokalnych programów rekultywacji i ochrony obszarów ekologicznie zagrożonych.

Euroregiony na obszarach nadgranicznych naszego kraju i państw sąsiednich powstały w stosunkowo krótkim czasie. Świadczy to o tym, że ludzie żyjący na tych obszarach chcą ze sobą współpracować. Obecnie w euroregionach mieszka 1/3 ludności Polski. Dotychczasowy dorobek tej współpracy jest już znaczący i stale się powiększa. Współpraca euroregionalna ożywiła się jeszcze bardziej po przystąpieniu państw Europy Środkowo-Wschodniej do Unii Europejskiej.

TO JEST WAŻNE

- ▶ Region transgraniczny to terytorium po obu stronach granicy o podobnych cechach. Cechy te wynikają z położenia geograficznego lub wspólnoty gospodarczej bądź tożsamości społecznej.
- ▶ Euroregion to szczególna forma regionu transgranicznego, w którym powołano instytucje służące współpracy na płaszczyźnie kulturowej, społecznej i gospodarczej.
- ▶ Euroregiony usytuowane są na wewnętrznych i zewnętrznych granicach Unii Europejskiej (w Polsce – na pograniczu z Federacją Rosyjską, Białorusią i Ukrainą).
- ▶ W Polsce euroregiony obejmują 36% powierzchni kraju i mieszka w nich 1/3 ludności Polski.
- ▶ Współpraca transgraniczna stanowi dla państw Unii Europejskiej część procesu służącego politycznej integracji europejskiej.

SPRAWDŹ SWOJĄ WIEDZĘ

1. Wskaż na mapie rozmieszczenie euroregionów w strefach przygranicznych Polski.
2. Na podstawie różnych źródeł informacji podaj przykłady współpracy w wybranym euroregionie.
3. Wyjaśnij terminy: „współpraca transgraniczna”, „integracja”, „euroregion”.

55.

Moja „mała ojczyzna” – granice i cechy środowiska przyrodniczego

Na poprzednich lekcjach poznaliście własny region. Jak pamiętacie, region to obszar, którego poszczególne części mają cechy wspólne odróżniające dany teren od obszarów sąsiednich. Wydzielaniem i charakterystyką regionów zajmuje się dział geografii nazywany **geografią regionalną**. Region geograficzny ma wyraźne granice oraz własną nazwę. Można też wydzielić w nim mniejsze jednostki – mezoregiony, mikroregiony – również posiadające swoje własne nazwy. Regiony różnią się między sobą cechami środowiska przyrodniczego i rodzajami działalności człowieka. W niektórych regionach zaznacza się odrębność kulturowa ludności zamieszkującej dany teren. Dokonując charakterystyki regionu, należy wyjaśnić przyczyny zróżnicowania przyrodniczego, kulturowego i gospodarczego. Ważnym elementem opisu jest pokazanie, jakie zmiany mogą nastąpić w wyniku podjęcia lub zaniechania pewnych rodzajów działalności na danym obszarze.

Oficjalny podział Polski na **regiony geograficzne** przedstawiają mapy. Tam też umieszczone są ich nazwy własne. Opisy regionów Polski zawarte są w opracowaniach geograficznych i popularnonaukowych oraz w przewodnikach turystycznych. Na dzisiejszej lekcji geografii opiszemy jednak nieco inny obszar, który często nazywa się **moją „małą ojczyzną”**.

Twoja „mała ojczyzna” istnieje, chociaż zapewne nie ma tak jednoznacznie wytyczonych granic jak regiony geograficzne. Poniżej przedstawione jest, w jaki sposób można opisać **środowisko przyrodnicze Twojej „małej ojczyzny”**.

- I. a) Na mapie hipsometrycznej Polski w małej skali wskaż **miejscość, w której mieszkasz** lub/i miejscowości leżące w pobliżu;
  - b) Odczytaj nazwę własną regionu geograficznego, w którym leżą wskazane przez Ciebie miejscowości. Jeśli mieszkasz w miejscu, gdzie stykają się różne regiony geograficzne, to odczytaj nazwę każdego z nich.
  - c) dokonaj wstępnej oceny rzeźby terenu, w którym leży twoja miejscowość. Niekiedy nazwa własna regionu mówi o dominującej w nim formie terenu, np. **Nizina Mazowiecka, Wyżyna, Lubelska, Niecka Nidziańska**.
- II. Odszukaj w atlasie geograficznym lub innych opracowaniach mapę Polski w większej skali – takiej, na której będzie można wskazać twoją miejscowość. Odczytaj z niej nazwy własne innych znanych tobie obiektów terenowych – przyrodniczych i antropogenicznych (stworzonych przez człowieka).

- III. a) Na mapie turystycznej w dużej skali ponownie wskaż swoją miejscowość oraz kilkanaście obiektów leżących wokół niej. Teraz wyznacz **granice** swojej „małej ojczyzny”. Twoim zadaniem jest wskazać obszar, w którym znajdują się obiekty choć trochę ci znane. Wyznacz krańcowe punkty twojego obszaru i oszacuj wielkość **powierzchni** „małej ojczyzny”.
- b) Określ **położenie** fizycznogeograficzne swojej „małej ojczyzny” na obszarze „dużej” ojczyzny – Rzeczypospolitej Polskiej.
- c) Odszukaj **źródła informacji** o „małej ojczyźnie”. Dokonaj wstępnego ich podziału na źródła geograficzne, historyczne, społeczno-kulturowe, gospodarcze i inne.

Ze względu na różne zainteresowania uczniów w klasie proponujemy utworzenie kilku **grup**, które opracują po jednym z poniższych **zagadnień**, dotyczących waszej „małej ojczyzny”.

1. **Położenie geograficzne i charakterystyczne formy rzeźby terenu.**
2. **Cechy klimatu.**
3. **Sieć wodna.**
4. **Typy roślinności naturalnej.**
5. **Rodzaje gleb.**

Po wyborze tematu grupa powinna dokonać przeglądu literatury naukowej i popularno-naukowej oraz zaopatrzyć się w mapy. Pozwoli to zorientować się, jak opracować zagadnienie. Jednym z pierwszych zadań jest stworzenie tematycznej **bibliografii**, kiedy pamiętamy o zasadach, jakie obowiązują przy jej opracowaniu.

Zapewne grupy będą także prowadziły **obserwacje w terenie**. Prowadząc obserwacje terenowe, bezwzględnie przestrzegaj zasad **bezpieczeństwa**. **Zawsze zgłaszaj opiekunom, gdzie i kiedy będą prowadzone obserwacje, informuj także o czasie ich rozpoczęcia i zakończenia oraz o liczbie uczestników**. W czasie prac terenowych potrzebne są: mapa turystyczna lub topograficzna i kompas (albo smartfon z aplikacją Google Maps i GPS) oraz przybory do pisania i rysowania (ołówki, kredki, szkiecownik). Przydaje się też aparat fotograficzny (może być ten w smartfonie) i lornetka.

Wspólnie w grupie ustalcie **plan pracy** obejmujący **zajęcia w terenie** oraz czynności domowe związane z **opracowaniem wyników**. **Końcowe opracowanie** może mieć różnorodną formę, np. zwarte go opisu z dokumentacją graficzną w postaci map, rysunków i zdjęć. Można też wykonać poster, na którym przedstawiony będzie zestaw wielu fotografii z opisem danego zjawiska. Wszystkie grupowe opracowania posłużą do ułożenia **trasy wycieczkowej po „małej ojczyźnie”**. W wybranych punktach trasy członkowie poszczególnych grup przedstawią wyniki swoich badań.

Ryc. 55.1 Wisła w środkowym biegu w okolicach Nieszawy. Fotografia przedstawia widok z lewego brzegu Wisły na leżące na prawym brzegu Pojezierze Chełmińsko-Dobrzyńskie. Widoczne na zdjęciu koryto rzeki Wisły to fragment odcinka Pradoliny Toruńsko-Eberswaldzkiej. Poza korytem widzimy też terasy rzeczne oraz porastającą je roślinność. Zdjęcie wykonano latem 2015 roku, kiedy na rzece występował niski stan wody. Piaszczyste ławice świadczą o transportowej sile rzeki

Ryc. 55.2 Masyw Ślęży to najwyższa część Przedgórze Sudeckiego. Kulminacja szczytowa, która zbudowana jest odpornych skał granitowych i gabra, osiąga wysokość 718 m n.p.m. Cały masyw wznosi się o około 500 m ponad otaczające go równiny. W masywie wyraźnie zaznacza się piętrowość roślinna, co wynika ze zróżnicowania klimatycznego związanego z wysokością nad poziomem morza

Ryc. 55.3 Krajobraz mierzejowo-wydmowy w okolicach Łeby na Pobrzeżu Koszalińskim. Tuż za płaską, dosyć szeroką, piaszczystą plażą teren wznosi się, gdyż wiatr usypuje wydmy. Występuje tu roślinność złożona z drzew iglastych (sosny), małych krzewów (bażyny, wrzosy), traw (wydmuchrzyca piaskowa) i ostów (mikołajek nadmorski). Obszar ten objęty jest ochroną prawną – w 1967 roku utworzono tu Słowiński Park Narodowy

Ryc. 55.4 Tatry Wysokie. W krajobrazie dominują ostrokrawędziste grzbiety i szczyty. Na stromych stokach gór spływające wody wyłobiły pionowe, podłużne zagłębienia zwane żelbami. Na dole żelbów gromadzą się okruchy skał tworząc piargi – wypukłe formy terenu o kształcie stożków. Na obszarach górskich wyraźnie zaznacza się piętrowość roślinności

Ryc. 55.5 Żubry w Puszczy Białowieskiej. Zwierzęta te po I wojnie światowej całkowicie wyginęły ze środowiska naturalnego. Dzięki staraniom człowieka udało się przywrócić żubry do życia na wolności. Obecnie poza Białowieżą występują one w Polsce także w Lasach Pszczyńskich, na wyspie Wolin i w Bieszczadach. Planuje się tworzenie żubrzych siedlisk w kolejnych kompleksach leśnych

TO JEST WAŻNE

- ▶ „Mała ojczyzna” to obszar, w którym żyjemy na co dzień. Lokalna przyroda, ludzie i stworzona przez nich kultura mają dla nas szczególną wartość emocjonalną.
- ▶ Granice naszej „małej ojczyzny” wyznacza każdy z nas.
- ▶ Poznanie cech środowiska przyrodniczego „małej ojczyzny” pozwala lepiej dostrzec związki i zależności między nimi.
- ▶ Opis informacji o stanie środowiska mojej „małej ojczyzny” w konkretnym momencie umożliwia dostrzeganie zmian zachodzących w środowisku przez dłuższy czas.
- ▶ Nasza „mała ojczyzna” graniczy z innymi „małymi ojczyznami”, które łącząc się tworzą nasz kraj.

SPRAWDŹ SWOJĄ WIEDZĘ

1. Pracując w grupie wykonaj powierzone tobie zadania, których celem jest opis cech środowiska Twojej „małej ojczyzny”.

56.

Moja „mała ojczyzna” – atrakcyjność turystyczna

1. Wymień rodzaje walorów turystycznych i podaj ich przykłady.

Na poprzedniej lekcji określiliście granice swojej „małej ojczyzny”. Dzisiaj opracujemy program **jednodniowej wycieczki pieszej** po Twojej „małej ojczyźnie” dla rówieśników z innych obszarów Polski. Twoim zadaniem jest opracowanie programu wycieczki, która dotrze do **wybranych walorów krajoznawczych**. Ten rodzaj walorów jest bowiem najbardziej czytelny w krajobrazie. A wiele obiektów z tej grupy łączy się z treściami poznawanymi na lekcjach przyrody, biologii, historii i geografii.

Walory krajoznawcze dzielą się na dwie duże grupy – obiekty **przyrodnicze** i **antropogeniczne** (wytworzone przez człowieka).

Grupa **walorów przyrodniczych** jest bardzo szeroka. Należą do niej wszelkie obiekty wytworzone bez ingerencji człowieka, np. osobliwości flory i fauny oraz przyrody nieożywionej (wąwozy, przełomy rzeczne, jaskinie i grotty, głązy narzutowe). Drugą grupę tych walorów stanowią obiekty wytworzone przez człowieka, np. parki zabytkowe, muzea i zbiory przyrodnicze oraz ogrody botaniczne i zoologiczne. Nieco odmienną grupę walorów przyrodniczych tworzą parki narodowe i krajobrazowe oraz rezerваты przyrody. Osobliwym walorem zaliczanym do tej grupy są punkty widokowe.

Do **walorów antropogenicznych**, nazywanych też kulturowymi, należą zabytki architektury i budownictwa, muzea i rezerваты archeologiczne, a także współczesne imprezy kulturalne oraz miejsca ruchu pielgrzymkowego.

Istnieją opracowania naukowe, w których przedstawiono walory krajoznawcze opisując ich wartość według określonych założeń. W swojej „małej ojczyźnie” to ty jesteś znawcą i samodzielnie możesz określić ich wartość. Jak pamiętasz już w starożytności wskazywano obiekty, które nazywano „cudami świata”. Najsłynniejsza była lista 7 cudów świata starożytnego.

Proponujemy, abyście dzisiaj opracowali w grupie **trasę wycieczki po swojej „małej ojczyźnie”**. Najpierw grupy przedstawiają wstępne wersje wycieczki, a po dyskusji zostanie przyjęty ostateczny jej program. Następnie każda grupa opracuje własny przewodnik wycieczki.

Ryc. 56.1 Kościół Pokoju w Świdnicy leżącej na Równinie Świdnickiej, będącej częścią Przedgórze Sudeckiego. Kościół zbudowano z drewna dębowego w latach 1652–54 poza obrębem murów miejskich. Założony na planie krzyża greckiego. Ma konstrukcję ryglową. Mierząc 44 m długości i 30 m szerokości zajmuje powierzchnię 1090 m². Może pomieścić 7,5 tys. osób, w tym 3 tys. na miejscach siedzących. Ten zabytkowy kościół wpisano na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO

Ryc. 56.2 W Masywie Ślęży, najwyższej górze Przedgórze Sudeckiego, znajdują się rzeźby kultowe. Przy drodze z Sobótki do schroniska „Pod Wieżycą” stoi rzeźba nazywana „mnichem”. Jej wysokość wynosi 270 cm, a obwód w najszerszym miejscu 279 cm. W XII wieku, w okresie działania Piotra Włosta, rzeźba ta była słupem milowym wyznaczającym 1/3 drogi między Świdnicą a Wrocławiem

Ryc. 56.3 Park Mużakowski nad Nysą Łużycką ma charakter transgraniczny. Łączy dwa miasta – polską Łęknicę i niemiecki Mużaków (Bad Muskau). Założony został w XIX w. w stylu angielskim. Większa część parku znajduje się po stronie polskiej, ale zabudowania pałacowe są po stronie niemieckiej. Od 2004 roku jest wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO

Ryc. 56.4 Rezerwat „Błędne Skąły” w Parku Narodowym Gór Stołowych. Labirynt wąskich ścieżek pomiędzy wielkimi blokami piaskowców stanowi ciekawą atrakcję turystyczną

Przeczytaj poniższe uwagi, które ułatwią sprawne wykonanie zadania. Cały czas korzystaj z mapy turystycznej z zaznaczonymi granicami swojej „małej ojczyzny”.

1. Wymień 7 obiektów, które należy uznać za „cuda” twojej „małej ojczyzny”.
2. Wskaż wśród nich walory przyrodnicze i walory kulturowe.
3. Oceń, jak można do nich dotrzeć i czy można je bezpiecznie zwiedzać.
4. Wskaż położenie wybranych obiektów na mapie i oszacuj odległości między nimi.
5. Oszacuj czas przebywania/zwiedzania w każdym z punktów i określ czas trwania całej wycieczki; wycieczka szkolna może trwać maksymalnie 10 godzin.
6. Przedstaw, jakie wyposażenie powinien posiadać każdy uczestnik wycieczki.
7. Określ punkt początkowy i punkt końcowy wycieczki. Te miejsca są niezwykle ważne, gdyż grupa uczniów może posiadać własny środek transportu.
8. Określ, kto odpowiada za bezpieczeństwo uczestników wycieczki.
9. Wskaż na trasie wycieczki miejsca przeznaczone na rekreację i wypoczynek oraz możliwości skorzystania z bazy gastronomicznej.

Po zaprojektowaniu trasy wycieczki należy opracować krótki jej **przewodnik**. Wybrane obiekty powinny zostać opisane, a dobry przewodnik wskazuje, na co wycieczkownicy mają szczególnie zwrócić uwagę. Na każdej trasie są zwykle 2 lub 3 nieco bardziej znaczące obiekty i one powinny spełniać rolę „magnesu turystycznego”. Atrakcyjność przewodnika podnoszą także różne anegdoty i przypowieści (czasem nie do końca prawdziwe) oraz historie ludzi związanych z danym obiektem czy miejscem. Jeśli trasa wycieczki przebiega po obszarach prawnie chronionych, to zwróć uwagę uczestników na ograniczenia związane z przepisami w nich obowiązującymi. Ważnym elementem spajającym całość przewodnika jest także dobry jego tytuł.

Walory krajoznawcze o najwyższej randze są powszechnie znane i doceniane (ryc. 56.5). Oprócz nich istnieje w Polsce wiele obiektów o lokalnym znaczeniu, nie zwykle ważnych dla miejscowych społeczności. Przedstawmy tylko trochę danych statystycznych – w 2015 roku w Polsce było:

- **926 muzeów** o bardzo różnych profilach;
- **1490 rezerwatów przyrody** obejmujących ochroną rozmaite elementy środowiska naturalnego;
- **36 510 pomników przyrody** takich jak pojedyncze drzewa czy grupy drzew, aleje, głazy narzutowe, skałki, jaskinie, wodospady;
- **69 281 km szlaków turystycznych** – pieszych, rowerowych, narciarskich, konnych, kajakowych i in.

Poza obszarami czy obiektami o walorach krajoznawczych w Polsce występują też obiekty i obszary posiadające walory wypoczynkowe i specjalistyczne. Zapewne z czasem docenisz ich wartość.

Ryc. 56.5 Zamek Królewski w Warszawie wzniesiono na przełomie XIII i XIV wieku. Później był on kilkakrotnie przebudowywany. Między innymi duża rozbudowa nastąpiła na początku XVII wieku, kiedy to zamek stał się główną rezydencją królów Polski, a Warszawa – stolicą. W czasie II wojny światowej zamek został całkowicie zniszczony i odbudowano go dopiero na początku lat 70. XX wieku. Na Placu Zamkowym znajduje się też Kolumna Zygmunta III Wazy

TO JEST WAŻNE

- ▶ W Polsce, oprócz walorów turystycznych o wysokiej randze, w każdym z regionów znajdują się interesujące obiekty przyrodnicze i kulturowe, które mogą stać się celem podróży turystycznych.
- ▶ Regionalne zróżnicowanie przyrodnicze i kulturowe Polski jest wielkim „magnesem turystycznym”.
- ▶ Doceniaj walory turystyczne w swojej „małej ojczyźnie”. Staraj się dokumentować przemiany, jakim one podlegają.

SPRAWDŹ SWOJĄ WIEDZĘ

1. Opracuj w grupie swoją część przewodnika po walorach krajoznawczych swojej „małej ojczyzny”.

57.

Mój region i moja miejscowość – moja „mała ojczyzna”

WAŻNE POJĘCIA:

region,
ojczyzna.

„A czy znasz ty bracie młody, twoje ziemie, twoje wody?” – tym pytaniem zaczyna „Pieśń o ziemi naszej” Wincenty Pol, geograf, poeta, kierownik pierwszej w Polsce katedry geografii na Uniwersytecie Jagiellońskim. Każdy z nas ma takie swoje miejsce, lepiej znane, bardziej ukochane. Różnie je nazywamy, często mówimy: moje rodzinne strony, mój region, niekiedy – **moja „mała ojczyzna”**. Granice tego obszaru trudno wytyczyć, bo wraz z upływem czasu jego zasięg się rozszerza, lecz przywiązanie do miejsc znanych z dzieciństwa i młodości pozostaje: do miejscowości, w której mieściła się nasza szkoła, terenów wokół niej, do budowli, ludzi żyjących dookoła, tych znajomych i tych, o których tylko słyszeliśmy, do historii związanych z regionem, opowieści (niekiedy nie całkiem prawdziwych), legend, które kiedyś przeczytaliśmy. Potem już sam stworzysz opowieści, bo tu stało się coś ważnego dla twojej rodziny, dla ciebie, dla przyjaciół. Zaczynasz czuć się **u siebie**. Stajesz się znawcą regionu. Znasz dobrze wiele miejsc, dostrzegasz zmiany, jakie wokół następują, porównujesz stare fotografie z obecnym wyglądem otaczającego cię krajobrazu. Kiedyś obserwowana przez ciebie góra, dzisiaj wydaje się być jedynie pagórkem, a przecież to ta sama forma terenu. Twój sposób patrzenia się zmienia.

Czy pamiętasz, jak ktoś powiedział coś nieprzyjemnego o twojej miejscowości, a tobie serce zaczęło mocniej bić? Jesteś patriotą swojego **regionu** i miasta. Ale może on ma tro-

Ryc. 57.1 Henryków – opactwo oo. Cystersów ufundowane w 1225 roku przez księcia Henryka Brodatego. Tu w latach 1268–1273 spisywano po łacinie dzieje klasztorne. W łacińskim tekście opat Piotr zamieścił słynne pierwsze pisane w języku polskim zdanie: „day ut ia pobrusa, a ti poziwai”. Dowiedz się, co ono oznacza

Ryc. 57.2 Śmielów w Wielkopolsce nad Lutynią – klasycystyczny pałac wzniesiony w XVIII w. Na przełomie 1831 i 1832 r. przebywał w nim Adam Mickiewicz. Poeta próbował przekroczyć granicę zaboru pruskiego i rosyjskiego, aby wziąć udział w powstaniu listopadowym

chę racji, może trzeba coś tu zmienić? Ten ktoś też ma swój region. Zapewne dba o niego. Regiony łączą się i stają się wówczas naszą **Ojczyzną**, która ma swoją historię, swoją geografę i wszystkie przymioty pozwalające powiedzieć – tu, w tym kraju, jestem u siebie.

W tym rozdziale przedstawiono tylko kilka zdjęć różnych miejsc w Polsce. Krótkie opisy uświadamiają nam, jak wiele się w nich działo, kto mieszkał i czym się zajmował, co przetrwało do dzisiaj oraz jak atrakcyjny jest nasz kraj.

Ryc. 57.3 Zamek w Kórniku – w 1924 r. Władysław Zamoyski przekazał go na własność państwu. Są w nim wspaniałe zbiory archeologiczne, przyrodnicze i etnograficzne z Australii, Polinezji i Madagaskaru. Wokół zamku – największy w Polsce park dendrologiczny

Ryc. 57.4

Strzelno – kościół św. Prokopa, kamienna rotunda romańska z XII w. W Strzelnie urodził się fizyk Albert Michelson, który wraz z Edwardem Morleyem przeprowadził słynne doświadczenie wykazujące brak wpływu ruchu orbitalnego Ziemi na prędkość światła. Jak potem napisano, był to „prawdopodobnie najsłynniejszy negatywny wynik badań w historii fizyki”. Michelson otrzymał Nagrodę Nobla w dziedzinie fizyki w 1907 roku jako pierwszy Amerykanin

Ryc. 57.5 Przełom Dunajca w Pieninach, widok na Trzy Korony. Stroje flisaków polskich i słowackich różnią się od siebie. Na podstawie koloru koszuli i barw wzoru wyhaftowanego na serdaku określ, jakiej narodowości jest flisak widoczny na zdjęciu

Ryc. 57.6 We wsi Bartków pod Kielcami rośnie dąb szypułkowy „Bartek”, którego wiek szacuje się na 660 lat. Obwód pnia wynosi 9 metrów. Drzewo zostało uznane za pomnik przyrody

Teraz możesz powiedzieć, że znasz swój region i swoją miejscowość. Niektóre problemy poznałaś/poznałeś bardzo dobrze, o innych jeszcze jest trudno ci dyskutować. Potrafisz już korzystać z wielu źródeł informacji. Postaraj się więc spożytkować swoją wiedzę i umiejętności dla dobra regionu. Zbieraj materiały, fotografuj, szkicuj. Za parę lat będą to rzeczy bezcenne. Regiony bowiem zmieniają się, zdarzenia przemijają, ludzie przychodzą i odchodzą, czas zmienia ciebie i wszystko wokół. Bo region ma swoją wielowiekową historię, żyły w nim pokolenia, a teraz ty możesz zrobić dla niego wiele dobrego.

Na koniec zacytujmy wyimek z „Kroniki Polskiej” spisanej po łacinie w latach 1113–1117 przez Galla Anonima, odnoszący się do ówczesnych ziem polskich:

„Kraj to wprawdzie bardzo lesisty, ale niemało przecież obfituje w złoto i srebro, chleb i mięso, w ryby i miód, a pod tym zwłaszcza względem zasługuje na wywyższenie nad inne, że chociaż otoczony przez tyle wyżej wspomnianych ludów chrześcijańskich i pogańskich i wielokrotnie napadany przez wszystkie naraz i każdy z osobna, nigdy przecież nie został przez nikogo ujarzmiony w zupełności; kraj, gdzie powietrze zdrowe, rola żyzna, las miodopłynny, wody rybne, rycerze wojowniczy, wieśniacy pracowici, konie wytrzymałe, woły chętne do orki, krowy mleczne, owce wełniste”.

Gall Anonim „Kronika Polska”

Przekład z języka łacińskiego Roman Grodecki, Zakład Naukowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Wrocław 1982, s. 10/11.

Te słowa o naszym państwie zapisano 900 lat temu.

TO JEST WAŻNE

- ▶ Poznaj swój region, dostrzegaj jego odrębność wynikającą z elementów geograficznych, historycznych, gospodarczych i administracyjnych. Pamiętaj jednak, że twoją Ojczyzną jest Rzeczpospolita Polska.

SPRAWDŹ SWOJĄ WIEDZĘ

1. Wyjaśnij pochodzenie nazwy twojej miejscowości.
2. Wykaż, jakie czynniki wpłynęły na jej lokalizację. Wymień najstarsze obiekty i określ, z którego wieku pochodzą.
3. Prześledź historię twojej miejscowości. Omów, jak zmieniało się jej znaczenie w minionych wiekach. Jakie wydarzenia historyczne rozegrały się w niej lub w jej pobliżu?
4. Jeżeli mieszkasz na wsi, ustal, od kiedy ona istnieje. Jeżeli żyjesz w mieście, podaj, kiedy i kto nadał mu prawa miejskie. Jakie funkcje spełniała miejscowość dawniej, a jakie pełni dzisiaj?
5. Historia miejscowości zostaje także utrwalona w nazwach ulic. Objaśnij nazwy głównych ulic. Wskaż znane postacie związane z regionem bądź miejscowością.
6. Opracuj trasę wycieczki po najbliższej okolicy. Uwzględnij walory środowiska przyrodniczego i walory antropogeniczne. Krótko opisz poszczególne stanowiska na trasie.
7. Sprawdź, czy w twojej miejscowości istnieje towarzystwo naukowe lub instytucje społeczno-kulturalne zajmujące się propagowaniem kultury, folkloru lub współczesnych osiągnięć, np. Towarzystwo Przyjaciół twojej miejscowości. Nawiąż z nimi kontakt i przedstaw swoją ofertę współpracy.
8. Od momentu wejścia Polski do Unii Europejskiej rozwijane są programy wspierające regionalne przedsięwzięcia kulturalne, turystyczne, ochrony zabytków. Dowiedz się, jakie programy operacyjne dotyczące regionu są oferowane w twoim województwie. Informacje o nich znajdziesz na stronach internetowych Wojewódzkich Urzędów Marszałkowskich.
9. Jakie zmiany zachodzą dzisiaj w twojej miejscowości?
10. Przedstaw listę problemów, które powinny zostać natychmiast omówione, aby poprawić, ulepszyć lub zmienić wizerunek twojej miejscowości.
11. Dla uczniów zainteresowanych. Opracuj słownik terminów łączących się z regionem. Wyjaśnij pojęcia: „regionalizm”, „autonomia”, „odrębność kulturowa”, „tożsamość kulturowa”, „krajobraz kulturowy”.

Tadeusz Różewicz

oblicze ojczyzny

*ojczyzna to kraj dzieciństwa
miejsce urodzenia
to jest ta mała najbliższa
ojczyzna*

*miasto miasteczko wieś
ulica dom podwórko
pierwsza miłość
las na horyzoncie
groby*

*w dzieciństwie poznaje się
kwiaty zioła zboża
zwierzęta
pola łąki
słowa owoce*

ojczyzna się śmieje

*na początku ojczyzna
jest blisko
na wyciągnięcie ręki*

*dopiero później rośnie
krwawi
boli*

Ten wiersz napisano w XX wieku.

Poezja 3 Utwory zebrane, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 2006, s. 98